НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Відділення заочного та дистанційного навчання
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Спеціальність 072 – «Фінанси, банківська справа та страхування»

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА
на тему:

«Формування та зміцнення дохідної бази державного бюджету»

Кваліфікаційна робота магістра містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

Студент групи Авксентьєв Юрій Юрійович

Фм-21.32 _____
(підпис)

Науковий керівник _____ д.е.н., професор Л.Є.Момотюк
(підпис)

Робота допущена до захисту _____ д.е.н., професор Бондарук Т.Г.
(підпис)

Київ 2023

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ СТАТИСТИКИ, ОБЛІКУ ТА АУДИТУ

Відділення заочного та дистанційного навчання

КАФЕДРА ФІНАНСІВ, БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ ТА СТРАХУВАННЯ

Освітній ступінь – ***магістр***
Галузь знань - ***07 «Управління та адміністрування»***
Спеціальність – ***072 «Фінанси, банківська справа та страхування»***
Освітньо-професійна програма – ***«Фінанси, банківська справа та страхування»***

ЗАТВЕРДЖУЮ
Завідувач кафедри фінансів,
банківської справи та страхування
д.е.н., проф. Т.Г. Бондарук
_____
«19» вересня 2022 р.

З А В Д А Н Н Я
на кваліфікаційну роботу магістра
Авксентьєва Юрія Юрійовича

1. Тема роботи: Формування та зміцнення дохідної бази державного бюджету
керівник роботи д.е.н., професор Л.Є.Момотюк
затверджена наказом по Академії від «19» вересня 2022 р. № 246/1
2. Термін здачі студентом закінченої роботи 26 грудня 2022 р.
3. Вихідні дані роботи: закони та нормативно-правові акти України, офіційні публікації і матеріали Міністерства фінансів України, Національного банку України, Державної служби статистики, наукові розробки вітчизняних і зарубіжних науковців, а також здобуті наукові факти і статистичні дані, що відображають діяльність у сфері формування та зміцнення дохідної бази державного бюджету.
4. Зміст розрахунково-пояснювальної записки (перелік питань, які належить зробити):
1) Теоретичні засади формування доходів державного бюджету
2) Управління формуванням та зміцненням доходної бази Державного бюджету України
3) Удосконалення управління формуванням і виконанням Державного бюджету України.
5. Перелік графічного матеріалу: схеми, діаграми, таблиці
6. Дата видачі завдання 19 вересня 2022 р.

Керівник _____
(підпис)

Завдання прийняв до виконання _____
(підпис)

Календарний план

№ з/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапів роботи	Відмітка про виконання
1.	Затвердження теми і наукового керівника кваліфікаційної роботи магістра на засіданні кафедри	19.09.2022	Виконано
2.	Опрацювання першоджерел по темі роботи	26.09.2022	Виконано
3.	Розробка плану роботи, методики та інструментарію досліджень	28.09.2022	Виконано
4.	Проведення економічних досліджень та їх аналіз	03.10.2022	Виконано
5.	Написання вступу до роботи	10.10.2022	Виконано
6.	Написання першого розділу роботи	12.10.2022	Виконано
7.	Написання другого розділу роботи	21.10.2022	Виконано
8.	Написання третього розділу роботи	03.11.2022	Виконано
9.	Написання висновків та пропозицій, оформлення роботи	07.11.2022	Виконано
10.	Подача першого варіанту роботи на кафедру	09.11.2022	Виконано
11.	Доопрацювання роботи згідно з зауваженнями керівника	15.11.2022	Виконано
12.	Попередній захист роботи	06.12.2022	Виконано

Студент_____ _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

Керівник роботи_____ д.е.н., професор Л.Є.Момотюк
(підпис) (прізвище та ініціали)

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ 8

1.1. Економічна природа і суть бюджету……...8

1.2. Призначення і роль доходів бюджету у фінансуванні соціально-економічного розвитку держави…….……14

1.3. Склад та характеристика доходів бюджету……..…25

Висновки до розділу 1 34

РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА ЗМІЦНЕННЯМ ДОХОДНОЇ БАЗИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ……..36

2.1. Податкові надходження як основне джерело формування доходів бюджету 36

2.2. Аналіз джерел формування податкових надходжень державного бюджету..... ..44

2.3. Аналіз неподаткових надходжень Державного бюджету України..... ..50

2.4. Роль державного кредиту у фінансуванні бюджетного дефіциту 56

Висновки до розділу 2 68

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ І ВИКОНАННЯМ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ 70

3.1. Основні напрями удосконалення планування доходів бюджету 70

3.2. Підвищення ролі податків у формуванні доходної частини Державного бюджету України..... ..86

Висновки до розділу 3 89

ВИСНОВКИ. 90

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ..... ..94

ВСТУП

Актуальність теми. Для забезпечення соціально-економічного розвитку держави важливо ефективно використовувати державні фінанси, основною ланкою яких є бюджет. Бюджет є правовою формою фінансової діяльності держави, вирішальною і провідною ланкою фінансової системи держави. У бюджеті будь-якої держави відбиваються її соціально-економічна і політична природа та зміст діяльності. Це проявляється як у способах та джерелах отримання доходів, що надходять до бюджету, так і побудові бюджету. В особливостях його формування та затвердження.

В умовах переходу до сталого розвитку роль бюджету все в більшій мірі зростає. Він стає головним інструментом впливу на розвиток економіки та соціальної сфери держави. За його допомогою держава, здійснюючи розподіл та перерозподіл валового внутрішнього продукту, може змінювати структуру виробництва, впливати на результати господарювання, стимулювати розвиток економіки держави. В умовах переходу до ринкової економіки бюджет не втрачає своєї ролі, він є потужним інструментом регулювання економічних процесів. Досягнення високого рівня економічного розвитку стає можливим лише тоді, коли він опирається на потужну фінансову основу, де бюджетний механізм відіграє, як стимулюючу так і регулюючу роль.

В умовах ринкової економіки державне регулювання темпів і пропорцій розвитку економіки є виправданим. Сутність проблеми полягає в тому, що, по-перше, є галузі, які без державної допомоги не мають достатніх фінансових можливостей для розвитку, але вони суттєво впливають на загальний стан розвитку економіки держави. По-друге, в умовах ринкової економіки тільки за державної підтримки можуть розвиватись наукомісткі й технологічно складні виробництва.

Ступінь розробленості. Тому виникає необхідність розробки наукових засад щодо обґрунтування оптимальних шляхів формування доходної

частини бюджету, достатньої кількості доходів, щоб забезпечити економічний розвиток. Питання вдосконалення теоретичних засад формування бюджетного механізму досліджувались у працях визначних вітчизняних вчених: В. Андрущенка, В. Базилевича, С. Буковинського, С. Булгакової, О. Василика, В. Гейця, А. Даниленка, Я. Дьяченка, А. Єпіфанова, І. Луніної, Ц.Огня, В. Опаріна, Г. П'ятаченка, К. Павлюк, Д. Полозенка, С. Слухая, А. Соколовської, В. Сутормінної, В. Федосова, І. Чугунова, Л. Шаблистої, С. Юрія та інших.

Мета кваліфікаційної роботи магістра полягає у виявленні сутності, закономірностей та перспектив управління формуванням доходів бюджету.

Для розкриття поставленої мети було передбачено вирішення наступних *завдань:*

- визначити сутність бюджету та розкрити його роль в соціально-економічному розвитку держави;
- охарактеризувати склад доходів бюджету;
- проаналізувати податкові джерела формування доходів бюджету;
- проаналізувати неподаткові надходження бюджету;
- оцінити ризики управління виконанням доходної частини бюджету;
- запропонувати основні напрями удосконалення управління виконанням податкових доходів бюджету.

Об'єкт дослідження – доходи Державного бюджету України.

Предмет дослідження – економічні відносини, пов'язані з формуванням та зміцненням доходів Державного бюджету України.

Методи дослідження. Методологічна основа кваліфікаційної роботи магістра ґрунтується на системному і діалектичному підході, відповідно до якого визначено сутність бюджету і його вплив на економічний розвиток за умов ринкової економіки. Широко використані основні теоретичні дослідження вітчизняної та зарубіжної економічної думки з питань становлення та розвитку методів бюджетного механізму в якості

інструментів регулювання економічного розвитку. Наочне представлення результатів дослідження здійснено у вигляді таблиць, схем, рисунків.

Інформаційною базою дослідження слугували статистичні матеріали Державного комітету статистики України, Рахункової палати України, Міністерства фінансів України, Державного казначейства України, публікації в періодичних виданнях та матеріали багатьох науково-практичних конференцій, нормативно-правові акти, що регламентують бюджетний процес в Україні.

Наукова новизна результатів кваліфікаційної роботи магістра полягає у наступному:

удосконалено механізм бюджетного планування, що вимагає комплексної перебудови всієї системи фінансового планування, встановлення жорсткої залежності державних видатків від наявних доходів, створення сприятливих умов для розвитку економіки, оскільки, бюджетне планування, яке в сукупності бюджетних методів є інструментом макроекономічного регулювання, за допомогою яких необхідно вирішувати завдання створення сприятливого середовища для розвитку ринкових відносин, є одним із найголовніших.

Практичне значення. Матеріали кваліфікаційної роботи магістра мають як теоретичне, так і практичне значення і можуть бути використані в роботі органів державної влади та в науково-дослідній роботі.

Структура роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ

1.1. Економічна природа і суть бюджету

Кожна держава має свою бюджетну систему і встановлює принципи її побудови. Відповідно до пункту 5 статті 2 Бюджетного кодексу України бюджетна система України - сукупність державного бюджету та місцевих бюджетів, побудована з урахуванням економічних відносин, державного і адміністративно-територіальних устроїв і врегульована нормами права. Структура бюджетної системи визначається Конституцією України. Відповідно до статті 5 Бюджетного кодексу України бюджетна система України складається з державного бюджету та місцевих бюджетів (бюджет автономної Республіки Крим, обласні, районні бюджети, бюджети місцевого самоврядування). З метою проведення аналізу та визначення основ регулювання економічного та соціального розвитку країни бюджети вищих ланок об’єднують з нижчими і такі бюджети отримали назву зведених. Зведений бюджет України включає показники Державного бюджету України, зведеного бюджету Автономної республіки Крим та зведених бюджетів областей та міст Києва та Севастополя.

Поняття «бюджет» запозичено з англійської мови і походить від латинського «bulga» - шкіряний мішок. У давнину канцлер казначейства, коли виголошував у парламенті промову про план і кошторис майбутніх доходів і видатків, відкривав свій шкіряний портфель або мішок з грошима і документами. Звідси ця промова отримала назву «budget», що означає державний кошторис або розпис [12], яке пізніше було запозичено французами.

Як економічна категорія бюджет є системою економічних за своїм змістом відносин з приводу утворення, розподілу і використання централізованого фонду грошових коштів держави. Ці економічні відносини

виникають в результаті розподілу валового внутрішнього продукту, який вироблений в державі за рік. Державний бюджет як одна з ланок фінансової системи України відображає грошові відносини з одного боку, між державою, а з другого – між підприємствами, організаціями, установами різних форм власності і фізичними особами з приводу утворення централізованого фонду грошових коштів держави його використання на розвиток економіки, соціальної сфери та інші суспільні потреби. Держава через Державний бюджет концентрує певну частину ВВП і централізовано розподіляє її для соціального захисту населення, утримання органів державної влади й управління, забезпечення обороноздатності країни.

Економічна суть бюджету як ланки державних фінансів проявляється через його особливості: [10, с.48]

- бюджет є особливою економічною формою перерозподільчих відносин, пов'язаних з виокремленням частини ВВП у руках держави і використання її з метою задоволення потреб усього суспільства та окремих адміністративно-територіальних формувань;
- за допомогою бюджету відбувається перерозподіл ВВП та національного багатства між окремими галузями, адміністративно-територіальними одиницями, сферами суспільної діяльності;
- пропорції бюджетного перерозподілу визначаються потребами розширеного відтворення в цілому і тими завданнями, які стоять перед суспільством на кожному історичному етапі його розвитку;
- сфера бюджетного розподілу посідає центральне місце у складі державних фінансів, що зумовлено ключовою роллю бюджету порівняно з іншими ланками.

Бюджет як економічна категорія виконує наступні функції :

- розподільча – реалізується через розподіл і перерозподіл ВВП, що призводить до концентрації фінансових ресурсів у руках держави;

- акумулятивна – проявляється у створенні матеріально-технічної бази для функціонування держави на основі створення централізованого фонду фінансових ресурсів;
- контрольна – реалізується на основі контролю за формуванням і використанням централізованого фонду грошових коштів, а також дозволяє віднайти недоліки в управлінні фінансами, своєчасно і повно оцінити фінансові ресурси, які надходять у розпорядження держави, проаналізувати пропорції розподілу та ефективність використання бюджетних коштів.

За матеріальним змістом бюджет – це сам централізований фонд грошових коштів держави. З правової точки зору державний бюджет виступає у формі закону, який приймається найвищим законодавчим органом держави. Відповідно до бюджетного законодавства державний бюджет – це основний план фінансових ресурсів, необхідність існування якого обумовлюється природою держави, яка за своїм призначенням повинна виконувати загальнодержавні функції і завдання.

Згідно з пунктом 1 статті 2 Бюджетного кодексу бюджет – план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду. [7]

В Україні існує багато фінансових планів утворення і використання певних фондів фінансових ресурсів. Але державний бюджет є основним, центральним як за величиною, ступенем впливу на інші фонди, так і впливом на економічне та політичне життя країни. соціально-економічне значення бюджету полягає в тому, що за його допомогою досягається вирішення великого спектру питань соціального характеру. Він залишається головним джерелом задоволення і підтримання рівня життя населення країни. Політичне значення бюджету полягає в тому, що Верховна Рада України, як представницький орган, затверджує обсяги його доходів і видатків на плановий рік, а також заслуховує звіт про його виконання. Створення

законодавчого фонду грошових коштів дає змогу державі регулювати та забезпечувати ефективність, пропорційність, збалансованість розвитку окремих регіонів, впливати на темпи розвитку і структуру суспільного виробництва.

Таким чином, державний бюджет – це основний фінансовий план держави, що відображає утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які виконують органи державної влади. Він характеризує систему економічних відносин з формування державних фінансових ресурсів і напрями використання останніх в інтересах суспільства. за допомогою державного бюджету формується структура суспільного виробництва. На рис.1.1 відображено сутність і значення державного бюджету.

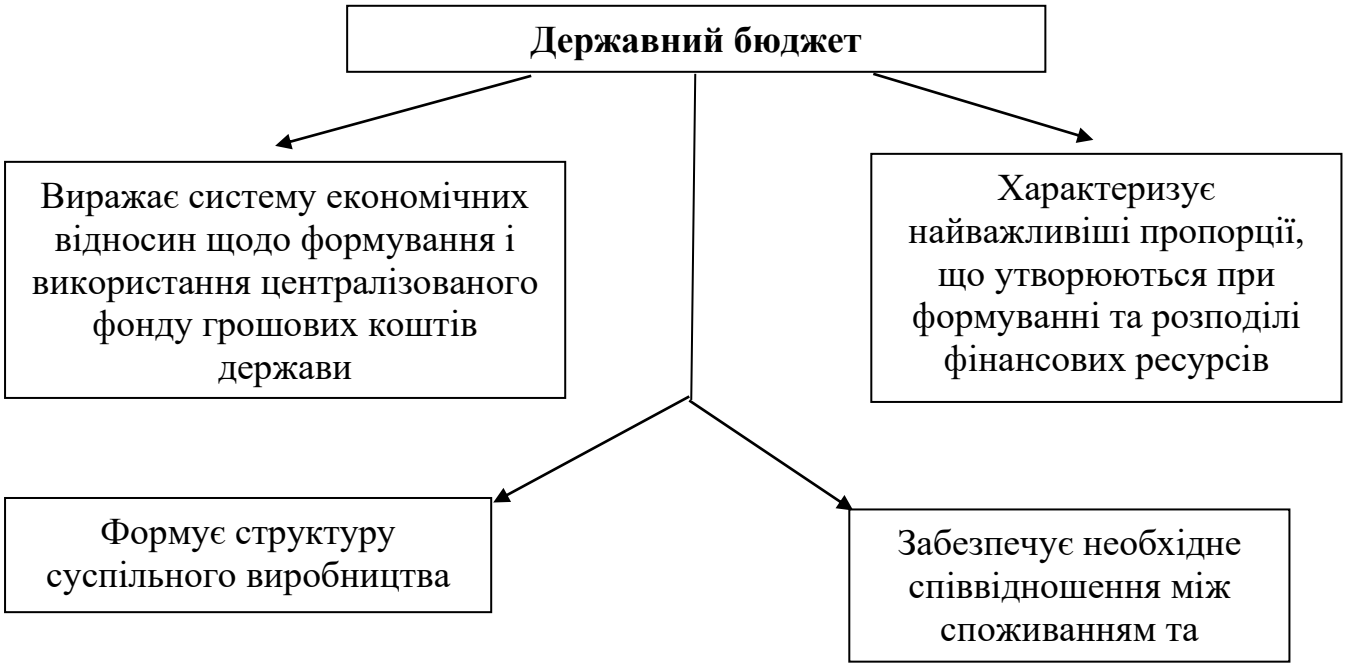

Рис.1.1. Сутність і значення бюджету

Бюджети всіх рівнів складаються та виконуються згідно з бюджетною класифікацією. Бюджетна класифікація – це науково розроблене групування доходів і видатків бюджетів усіх рівнів із визначенням об’єктам класифікації відповідних кодів. Вона має велике значення, оскільки, по-перше, дозволяє забезпечити єдність фінансових показників, по-друге, створює єдиний

порядок складання бюджетів усіх рівнів та їх зіставність, по-третє, дозволяє вивчати доходи бюджету за окремими їх видами та джерелами надходжень, по-четверте, дозволяє будувати динамічні ряди, проводити аналіз структури та динаміки доходів і видатків бюджету.

Бюджетна класифікація як основний методологічний документ є єдиним систематизованим, функціональним групуванням доходів і видатків бюджету за однорідними ознаками. На її основі складають і виконують бюджети. Критерієм класифікації державного бюджету України за доходами є економічне значення доходів бюджету в системі податків і обов'язкових платежів.

Наявність державного бюджету як економічної категорії об'єктивно зумовлена існуванням інституту держави та товарно-грошових відносин. Державний бюджет - це централізований фонд фінансових ресурсів держави, який використовується для виконання покладених на неї функцій. Він знаходиться в розпорядженні центральних органів влади і використовується для фінансування заходів загальнодержавного значення.

Це так звані чисті суспільні блага, до яких в економічній науці і відносять державне управління, національну оборону, забезпечення і охорони правопорядку тощо і які повністю оплачуються з бюджету.

Ринкова система неспроможна забезпечити суспільство такими благами взагалі. Адже до них неможливо застосувати принцип винятку, притаманний приватним благам. Чисті суспільні блага характеризуються неподільністю, безальтернативністю у їх використанні. Кожен без винятку громадянин користується цими благами незалежно від свого бажання або платоспроможності.

Існують також такі суспільні блага та послуги, які можуть вироблятися і використовуватися відповідно до ринкових умов, але наслідки такого процесу з суспільно-політичної або економічної точки зору небажані.

Якщо такі блага та послуги продавалися б за цінами, що покривають витрати на їх виробництво, це виключило б з числа споживачів значні

верстви населення. До таких благ відносять так звані змішані суспільні блага або соціальні блага (послуги освіти, охорони здоров'я, культуру, спорт, забезпечення житлом та комунальними послугами тощо). їх постачає як приватний сектор, так і держава за рахунок коштів бюджету. Важливу роль відкрає державний бюджет у забезпеченні перерозподілу доходів з метою підтримання сприятливого соціального клімату в державі, здійснення соціального захисту населення, соціального забезпечення найуразливіших верств населення.

Однак державний бюджет слід розглядати не лише як засіб акумулювання коштів, необхідних для фінансування державних заходів, як інструмент перерозподілу валового внутрішнього продукту з метою забезпечення соціальної справедливості. Бюджет є також знаряддям впливу держави на економічні, соціальні, національні, регіональні процеси, економічним важелем здійснення державної влади. [11, с.69]

За допомогою державного бюджету держава виконує свою регуляторну функцію. В ринкових умовах державне регулювання реальної економіки спрямовується насамперед на створення сприятливих умов для юридичних та фізичних осіб в інтересах суспільства в цілому, але не у власних інтересах окремих верств населення та осіб, з використанням таких потужних важелів, як податки та бюджетні витрати.

Державний бюджет є активним чинником господарських перетворень і дійовим інструментом регулювання економічних, соціальних, демографічних, екологічних процесів як на макро- так і на мікрорівні.

Державний бюджет є основним знаряддям економічного планування, макроекономічної стабілізації і економічного зростання. Надходження до державного бюджету безпосередньо залежать від стану виробництва. У свою чергу, можливість утримувати соціальну сферу, забезпечувати соціальний захист населення залежить від стану надходжень до бюджету. Формування дохідної та видаткової частин державного бюджету пов'язане з основними макропоказниками економічного й соціального розвитку на відповідний рік.

Державний бюджет істотно впливає на економічний розвиток окремих регіонів. Вирівнювання бюджетної забезпеченості адміністративно-територіальних утворень в умовах ринкової економіки може здійснюватися тільки на основі перерозподілу бюджетних ресурсів через державний бюджет.

1.2. Призначення і роль доходів бюджету у фінансуванні соціально-економічного розвитку держави

У розвинених країнах нині від 80% до 95% урядових доходів забезпечують податки. Наприклад, у країнах-членах ОЕСР паралельно зростанню ВВП спостерігається підвищення як абсолютної суми податків, так і їх питомої ваги у ВВП: кожні 10 років частка податків у ВВП збільшується приблизно на 5%. Якщо в 70-ті роки вона становила 30%, то до кінця 90-х років уже досягла 40%. Ця тенденція, відома як закон Вагнера, об’єктивно зумовлена, та, відповідно до існуючих прогнозів, проявлятиметься у майбутньому як результат дії трьох головних факторів:

- структурних змін в економіці;
- демократизації суспільства;

зростання зацікавленості в соціальній справедливості.

Оподаткування як соціальний інститут є одним із основних інструментів розв’язання багатьох соціальних проблем. Донедавна в переважній більшості наукових досліджень об’єкти податкового регулювання обмежувалися економічними явищами. Такий підхід звужує пізнавальний світогляд, спричиняє нехтування численними та важливими виявами неекономічної сутності податків, економічні аспекти яких неможливо відокремити від соціально-політичних. Оподаткування є важливим механізмом соціальної інтеграції, а податок одним із основних засобів політичного управління й економічного регулювання соціальних процесів у сучасному суспільстві. У податках виражаються загально-

формальний (публічно-правовий) і матеріальний (соціально-економічний) зв'язки податкових суб'єктів, що відтворюють єдиний соціальний організм країни. Оподаткування має розглядатися насамперед як соціальний інститут, завдяки якому відбувається функціонування соціального організму країни. У цьому разі воно є певною формою організації суспільної діяльності у фінансовій і господарчій сферах функціонування суспільства, що відображається в суспільних відносинах перерозподілу обмежених ресурсів соціуму, через які здійснюється регулювання економічних, політичних, соціальних, культурологічних процесів суспільства, і сприяє виробленню достатньої кількості суспільних благ і загалом забезпеченню соціально-економічних адаптаційних засад життєдіяльності соціального організму.

Наукові дослідження і практика державного регулювання підтверджують значимість податкових важелів у реалізації майже всіх складових соціальної політики. За ринкових умов податкова система стає, по суті, єдиним гнучким засобом державного впливу на економічну активність громадян, рівень їх доходів, стан соціальної безпеки, соціальну мобільність, розвиток соціальної інфраструктури та ін., тобто на явища і процеси, що значною мірою визначають умови та рівень людського розвитку.

Саме виходячи з прагнення рівномірного справедливого розподілу податкового навантаження, виникли різні ставки податків і систем оподаткування. Щодо останньої, то на практиці найчастіше використовуються три системи оподаткування: пропорційна, прогресивна, регресивна. Податки на особисті доходи частіше за все розраховуються за прогресивною шкалою, оскільки вважається такий підхід більше відповідає принципу соціальної справедливості. Податок на прибуток підприємств, соціальні внески і податок на власність зазвичай мають пропорційний характер. Соціально несправедливими вважають непрямі податки, тобто акцизи та мито, оскільки вони перекладаються через механізм ціноутворення на споживчі товари однаковою мірою на осіб із високими та низькими

доходами, поглинаючи відносно більшу частку доходів низькооплачуваних верств населення.

Серед умов розвитку та реалізації соціального потенціалу людини, у формуванні яких податки відіграють надзвичайно важливу роль, однією з головних є зростання суспільного добробуту, що стає можливим лише тоді, коли він опирається на потужну фінансову основу. Характеристикою ефективного фінансового забезпечення суспільного добробуту є рівень життя — це економічна категорія, що виражає ступінь задоволення матеріальних і духовних потреб людей, забезпеченості споживчими благами, що характеризується переважно кількісними показниками, такими як: розмір оплати праці, інші доходи, обсяг споживчих благ і послуг, рівень споживання продовольчих і непродовольчих товарів, тривалість робочого та вільного часу, житлові умови, рівень освіти, охорони здоров’я, культури тощо.

Вплив податків на рівень життя населення через реалізацію їх фіскальної функції має опосередкований характер і знаходить свій вираз у фінансовому забезпеченні виконання державою її функцій, утому числі і соціальної. Від того, які обсяги коштів має держава у своєму розпорядженні, залежать:можливості держави щодо регулювання економічних процесів як головної та загальної умови зростання добробуту людей; рівень доходу працівників бюджетної сфери та тих, хто потребує соціального захисту; рівень фінансового забезпечення охорони здоров’я, освіти, культури та інших сфер життєдіяльності людей, ступінь розвитку яких визначає рівень суспільного добробуту у країні.

Якщо проаналізувати роль податкових надходжень у формуванні бюджетів і централізованих фондів як основного ресурсу для самовідтворення соціальної системи, можна зробити висновок, що держава не має інших рівноцінних джерел фінансового забезпечення виконання покладених на неї функцій, ніж податки (табл.1.1).

Таблиця 1.1

Середні значення показників питомої ваги дохідної частини консолідованого бюджету у ВВП країн із розвинутою економікою у 2020 р., %

Країна	Загальні доходи	Податкові надходження	Неподаткові надходження	Інші доходи
Австралія	34,44	27,94	5,89	0,61
Аргентина	19,69	16,91	2,05	0,73
Англія	41,68	35,63	5,01	1,04
Канада	43,49	35,83	7,51	0,15
Німеччина	46,39	38,47	7,48	0,44
Польща	45,43	40,05	5,02	0,36
США	32,59	26,26	6,25	0,08
Угорщина	54.13	45,07	8,37	0,69
Австралія	34,44	27,94	5,89	0,61
Аргентина	19,69	16,91	2,05	0,73

Для порівняльного аналізу розглянемо податкові надходження в Україні у відсотках до ВВП (табл.1.2).

Таблиця 1.2

Податкові надходження у відсотках до ВВП в Україні у 2016-2022 рр, %

	2016 р.	**2017** р.	**2018** р.	**2019** р.	**2020 р.**	**2021 р.**	2022 р.
Усього надходжень	31,3	29,4	28,9	30,9	31,5	30,4	45,8
Разом податкові	24,8	24,2	23,5	24,6	26,2	26,2	30,5

надходження							
Неподаткові надходження	6,5	5,2	5,4	6,3	5,3	4,2	15,3

Як видно, в Україні, як і в інших країнах світу, податки відіграють ключову роль у фінансовому забезпеченні виконання державою покладених на неї функцій. В середньому 80% доходів бюджету складають податкові надходження, що відповідає практиці розвинених країн.

Виключенням тільки став 2022 рік, коли відбулось повномасштабне вторгнення в Україну. Доходи Зведеного бюджету України збільшилися з 30,4% ВВП у 2021 р. до 45,8% ВВП у 2022 р. Але це відбулося за рахунок іноземних грантів, які сформували суттєву частину доходів бюджету у 2022 р. Якщо враховувати доходи бюджету без отриманих грантів від іноземних держав, то доходи бюджету зросли з 30,4% до 35,8% ВВП. Тобто рівень перерозподілу ВВП через Зведений бюджет у рік повно-масштабного вторгнення збільшився на 5,4 в.п. ВВП.

Прагнення держави максимізувати податкові надходження з метою найбільш повного фінансового забезпечення державного регулювання соціально-економічних процесів може призвести до надмірного податкового навантаження, що пригнічує економічний розвиток і звужує податкову базу, безпосередньо впливаючи на рівень доходів платників податків. Тому оптимізація податкового тягаря є надзвичайно важливим інструментом державного впливу на суспільний добробут.

Одним із інструментів забезпечення соціальної підтримки мало-забезпечених верств населення, що разом із застосуванням дифе-ренційованого і прогресивного оподаткування має сприяти реалізації принципу соціальної справедливості як в оподаткуванні, так і в суспільстві, є застосування неоподатковуваного мінімуму доходів громадян. Його економічним змістом має бути відповідність розміру неоподатковуваного

мінімуму прожитковому мінімуму. Тобто, ті мінімальні кошти, що необхідні людині для того, щоб вона могла вижити як фізіологічна та соціальна істота, не мають обкладатися податком.

Соціальну спрямованість мають податкові пільги, що дають право юридичній або фізичній особі на повне або часткове звільнення від оподаткування. Податкова пільга — це категорія, що розкриває соціальну сутність податків і спрямованість податкової політики держави. За допомогою пільг держава має можливість забезпечувати певні параметри соціальної системи, забезпечуючи її відтворення, цілісність і розвиток. У цьому контексті податкову пільгу необхідно розглядати як повне або часткове звільнення платників податків від податкових зобов'язань у суспільних інтересах.

Податкові пільги використовуються з метою соціальної підтримки та пом'якшення соціальної нерівності. В Україні це, зокрема, податкові пільги багатодітним сім'ям, переселенцям із-за кордону на свою історичну батьківщину, студентам та особам, які підвищують свою кваліфікацію; вирахування з особистих доходів і прибутку, що використовуються для оплати освітніх, медичних і страхових послуг, житлового будівництва тощо.

Безперервне погіршення стану навколишнього середовища, спричинене втручанням людини у природні закономірності та порушення їх унаслідок різноманітних екологічних і техногенних катастроф, вимагає невідкладного розв'язання соціально-екологічних проблем. Адже свобода га самореалізація кожного індивіда на основі високого рівня економічного розвитку залишаються деклараціями, якщо не брати до уваги якість і безпеку того навколишнього середовища, в якому живе та діє кожна людина.

Основну відповідальність за збереження навколишнього середовища, його охорону, раціональне та науково обґрунтоване природокористування несе держава, адже природа — необхідна умова біологічного існування людини, і держава зобов'язана регулювати відносини в системі «людина —

природа - суспільство» в такому напрямі, щоб зберегти її для нинішніх і майбутніх поколінь.

Однією з найголовніших функцій соціальної держави є забезпечення соціального захисту громадян. За класифікацією Міжнародного бюро праці соціальний захист громадян включає соціальну допомогу та соціальне страхування, тому слід чітко розмежувати можливі джерела фінансування цих двох відносно відокремлених структур.

Реальна соціальна стабільність і соціальний мир, відсутність соціальних конфліктів як невід'ємні риси соціальної держави можливі лише за умови досягнення соціальної справедливості в суспільстві, суттєвим фактором забезпечення якої є податкова політика держави, оскільки вона може істотно впливати на базові умови реалізації цього важливого принципу стійкого розвитку соціальної системи: ефективність господарювання, умови розподілу суспільного продукту, пропорції відтворення, розвиток продуктивних сил, справедливість в оподаткуванні тощо.

Пошук оптимальної моделі податкової системи передбачає розв'язання трьох важливих проблем: економічної ефективності, справедливості й адміністрування. Це головні критерії, якими керуються під час вибору податків, формування структури податкової системи, обґрунтування оптимального податкового навантаження, формування бази оподаткування, встановлення ставок, пільг, визначення порядку розрахунку і способів сплати, встановлення спеціальних режимів оподаткування тощо.

У Податковому кодексі України, як і в податковому законодавстві інших країн, соціальна справедливість має статус одного з принципів побудови податкової системи, сутність якого полягає в забезпеченні соціальної підтримки малозабезпечених верств населення шляхом запровадження економічно обґрунтованого неоподатковуваного мінімуму доходів громадян і застосування диференційованого і прогресивного оподаткування громадян, які отримують високі та надвисокі доходи.

Характеризуючи роль непрямих податків у реалізації соціальної функції держави, слід зазначити, що вони активно використовуються як ефективний інструмент фіскальної політики, що дозволяє державі розв'язувати проблеми фінансової о забезпечення виконання покладених на неї функцій, у тому числі і соціальної. Через платежі до бюджету, що надалі у вигляді соціальних видатків впливають на рівень і динаміку заробітної плати працівників бюджетної сфери і грошове забезпечення різноманітних категорій громадян, непрямі податки мають опосередкований вплив на рівень соціально-економічного розвитку.

Дослідження, проведені вітчизняними науковцями, свідчать про те, що у XVII - на початку XIX ст. у більшості країн переважали непрямі податки. Це було зумовлено такими причинами: низьким рівнем доходів більшості населення, тому пряме оподаткування за таких умов не могло забезпечити достатніх надходжень до бюджету; відносною простотою збирання непрямих податків; більшою непомітністю непрямих податків для платників, унаслідок чого їх запровадження не викликає значного опору з боку населення.[28]

У деяких країнах більшу частину податкових надходжень непрямі податки становили аж до Другої світової війни. Зокрема, в Німеччині, Японії вони досягали 2/3, а у Франції й Італії 3/4 загальної суми податків. Навіть у США вони становили понад 1/3 федеральних надходжень. І все ж можна говорити, що в більшості західних країн у XX ст. поступово підвищується питома вага прямих податків, що перетворюються на основне джерело надходжень до бюджету.

В Україні непрямі податки забезпечують значні надходження до бюджету. Так, у 2018 р. питома вага непрямих податків (податку на додану вартість, акцизного збору, податків на міжнародну торгівлю) у зведеному бюджеті країни становила 49,2%, у 2019 р. -54,3%, у 2020 р. – 51,9%, у 2021 р. – 52,7%, у 2022 р. – 54,4%. Завдяки цьому уряду вдалося досягти відносно злагодженої дотаційної політики держави, розподілу субвенцій, відшкодування капітальних вкладень сільськогосподарських підприємств на

утримання об’єктів соціальної сфери в сільській місцевості, фінансування нагальних потреб галузей науки, освіти, охорони здоров’я та культури, соціальних виплат певним категоріям громадян. Тобто держава в такий спосіб забезпечує певні гарантії, що зводяться до того, що вона, по-перше, створює умови громадянам для самозабезпечення життєво необхідних потреб; по-друге, вилучаючи у громадян частину створеного ними валового продукту, повертає їм (незалежно від вилученої частини) блага та послуги у формі освіти, дошкільного виховання, охорони здоров’я, культурного обслуговування, соціального страхування та забезпечення; по-третє, за рахунок вилучення у громадян частини валового доходу надає певну кількість благ і послуг тим громадянам, які за фізичними даними не можуть самі забезпечити себе всім необхідним (пенсії інвалідам із дитинства, утримання будинків для інвалідів та осіб похилого віку, надання різних видів допомоги). У цьому і проявляється опосередкований (через реалізацію фіскальної функції) вплив податків, у тому числі і непрямих, на соціальні процеси в суспільстві.

Слід також зазначити суттєву роль непрямих податків у забезпеченні стабільності соціального розвитку. Нарівні з податками, надходження від яких безпосередньо залежить від величини валового внутрішнього продукту (прогресивними прибутковими податками, податками на прибуток підприємств, внесками на соціальне страхування), непрямі податки належать до вбудованих стабілізаторів. Механізм дії таких регуляторів у період спаду ґрунтується на стимулюванні виробництва завдяки збільшенню сукупного попиту через зростання обсягів державних витрат. Наслідком скорочення податкових надходжень унаслідок падіння національного доходу і збільшення державного споживання є зростання бюджетного дефіциту. Аналогічний механізм, проте зворотної дії, функціонує в період економічного піднесення. Інфляційні процеси при цьому гальмуються зменшенням розміру бюджетного дефіциту. Циклічність коливань у такому

разі гаситься в автоматичному режимі відповідно до змін економічного середовища.

Для України характерним є процес постійного відхилення від системи автоматичного податкового регулювання, пов'язаного з постійним втручанням органів законодавчої та виконавчої влади у процес формування податкової політики через постійну зміну податкових ставок (переважно за акцизним збором), розширення кількості податкових пільг і їх користувачів, зміни режиму адміністрування тощо. Тільки якщо подолати ці недоліки, непрямі податки можуть претендувати на роль інструментів автоматичного регулювання як «вбудовані стабілізатори» і сприяти стабільному соціальному розвитку суспільства.

Непрямі податки чинять прямий вплив на темпи соціально-економічного зростання через механізм сплати ПДВ, специфічних акцизів і мита, що є надбавкою до ціни товару, опосередковано впливаючи таким чином на рівень добробуту населення країни загалом. Очевидним є факт зниження купівельної спроможності населення за підвищення рівня цін унаслідок запровадження чи підвищення ПДВ. Це, у свою чергу призводить до зменшення приватних інвестицій. У остаточному підсумку падіння сукупного попиту відповідно зумовлює скорочення ВВП. Під впливом таких зрушень мають відбутися відповідні зміни в макроекономічній рівновазі та зайнятості населення. При ньому такі зміни залежатимуть від того, в якій моделі економіки (кейнсіанській чи класичній) вони матимуть місце.

Непрямі податки характеризуються відносною рівномірністю надходжень у територіальному розрізі, що забезпечується характером їх справляння. Тобто в основі оподаткування лежать не доходи підприємств, а населення, схема розселення якого, а також рівень і структура доходів за групами є більш рівномірними порівняно з територіальною розосередженістю різних за економічним розвитком і спеціалізацією підприємств. Саме цей чинник забезпечує можливість відносно ефективного міжрегіонального розподілу доходів.

За умов значної асиметрії в економічному та соціальному розвитку регіонів в Україні використання непрямих податків як засобу вирівнювання соціально-економічного розвитку регіонів є важливим напрямом застосування фіскальних інструментів із метою забезпечення стабільного розвитку українського суспільства. Разом із тим, слід зазначити, що у країнах із перехідною економікою, де мають місце різке падіння рівня життя населення та деградація продуктивних сил, рівень прояву цієї позитивної властивості непрямих податків може суттєво зменшуватися та зазнавати структурних трансформацій. Значна роль непрямих податків у багатьох західних країнах зумовлена також Їх використанням для збалансування місцевих бюджетів. Можливість останнього зумовлена тим, що споживання є більш- менш рівномірним у територіальному розрізі, тому непрямі податки забезпечують більш рівномірні надходження до місцевих бюджетів. Із метою забезпечення умов для рівномірного розвитку регіонів в*Україні цей досвід необхідно врахувати в процесі реформування системи місцевих податків і зборів.

Використовуючи непрямі податки, держава отримує можливість регулювати рівень доходів населення, а отже, рівень платоспроможного попиту населення. До того ж, диференціюючи податкові ставки, держава може здійснювати більш-менш рівномірний розподіл податкового навантаження на різні соціальні верстви населення, створювати умови для забезпечення державних соціальних гарантій, тим самим реалізуючи принцип соціальної справедливості в системі суспільного устрою.

Отже, характеризуючи вплив податків на соціально-економічні процеси, можна зробити висновок про те, що оподаткування є важливим механізмом національної та соціальної та економічної стратегії, а податок — одним із основних засобів політичного управління й економічного регулювання соціальними процесами в сучасному суспільстві. Ефективність оподаткування найбільшою мірою розкривається в суспільних відносинах перерозподілу обмежених ресурсів соціуму, через які здійснюється

регулювання економічними, політичними, соціальними, культурологічними процесами суспільства.

1.3. Склад та характеристика доходів бюджету

Доходи Державного бюджету України – частина централізованих грошових ресурсів країни, які необхідні для виконання нею своїх функцій. Важливим елементом бюджетного устрою є розмежування доходів і видатків між ланками бюджетної системи. Розмежування доходів є похідним відносно розмежування видатків і здійснюється наступними методами:[10, с.129]

1) закріплення доходів за кожним бюджетом у повній сумі або твердо фіксованими нормативами в умовах автономності;

2) встановлення системи бюджетного регулювання в умовах єдності бюджету, тобто проведенні відрахувань до бюджетів нижчих рівнів, виходячи з їхніх потреб.

Розмежування доходів передбачає їх поділ з урахуванням юридичного та економічного аспектів на закріплені та регулюючі. Закріплені доходи – це надходження, які за постійно чинними нормативними актами віднесені до бюджетів відповідних рівнів на невизначений час у твердо фіксованому розмірі або повністю. Закріплені доходи утворюють основу дохідної бази кожного бюджету. Регулюючі доходи – це доходи, надходження яких у бюджети нижчого рівня визначаються щорічно Верховною Радою України та які передбачені в законі про державний бюджет на поточний рік і перерозподіляються між різними ланками бюджетної системи.

Формою прояву категорії «доходи бюджету» служать різні види платежів підприємств, організацій та населення в бюджет, а їх матеріальним втіленням – грошові кошти, які мобілізуються в бюджеті. Економічна сутність доходів бюджету полягає в тому, що вони, з одного боку, є результатом розподілу вартості суспільного продукту між учасниками

відтворювального процесу, а з іншого – об’єктом подальшого перерозподілу сконцентрованих в руках держави фінансових ресурсів.

Доходи бюджету – це економічні відносини з приводу розподілу ВВП, які виникають у процесі формування грошових фондів держави. Згідно з Бюджетним кодексом доходи державного бюджету України включають:

1) доходи (крім тих, що закріплені за місцевими бюджетами), отримуються відповідно до законодавства про податки, збори і обов’язкові платежі, а також від плати за послуги, що надаються бюджетними установами та інших визначених законодавством джерел, включаючи кошти від продажу активів, що належать державі або підприємствам, установам та організаціям, а також проценти і дивіденди, нараховані на частку майна, що належить державі в майні господарських товариств.

2) гранти і дарунки у вартісному обрахунку.

3) міжбюджетні трансферти з місцевих бюджетів.

Детальне групування доходів бюджету визначено наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. №11. Класифікація доходів бюджету відповідно до бюджетної класифікації передбачає їх поділ на такі види:

1. Податкові надходження – встановлені законами України про оподаткування загальнодержавні податки і збори (обов’язкові платежі) та місцеві податки і збори (обов’язкові платежі).

До податкових надходжень відносять:

- податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості;
- податки на власність
- збори за спеціальне використання природних ресурсів;
- внутрішні податки на товари та послуги;
- податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції;
- окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів;
- рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси;
- місцеві податки і збори;

- інші податки та збори.

2. Неподаткові надходження – усі безповоротні надходження, усі надходження в результатів штрафів, фінансових санкцій, крім штрафів за порушення податкового законодавства, і всі добровільні невідплатні поточні надходження з недержавних джерел, а також надходження від приватизації державного майна. Отже, до цієї групи не входять доходи, одержані державними органами від податків, офіційних трансфертів, запозичень, платежів у рахунок наданих у минулому державних кредитів, реалізації основного капіталу, запасів товарів, землі, нематеріальних активів.

До неподаткових надходжень відносять:

- доходи від власності та підприємницької діяльності;

- адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності;

- інші неподаткові надходження;

- власні надходження бюджетних установ.

Доходи від операцій з капіталом охоплюють реалізацію основного капіталу, державних запасів товарів, землі та нематеріальних активів.

До доходів від операцій з капіталом відносять:

- надходження від продажу основного капіталу;

- надходження від реалізації державних запасів товарів;

- кошти від продажу землі і нематеріальних активів;

- податки на фінансові операції та операції з капіталом.

Офіційні трансферти – невідплатні, безповоротні платежі, одержані від інших органів державного управління, недержавних джерел або міжнародних організацій.

До доходів від офіційних трансфертів відносять:

- від органів державного управління;

- від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій.

Державні цільові фонди – включають надходження від підприємств, установ і організацій від фонду оплати праці, надходження від застосування

штрафних санкцій, бюджетні трансферти, страхові внески підприємств, установ і організацій та фізичних осіб, інші надходження.

В основу класифікації доходів бюджету покладено такі критерії:

1) за джерелами формування: доходи, отримані від розподілу ВВП, доходи, отримані від реалізації національного багатства;

2) відповідно до методу залучення коштів: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, трансферти;

3) відповідно до соціально-економічного змісту: доходи від господарської діяльності, доходи від використання природних ресурсів, доходи від реалізації дорогоцінних металів, державне мито, мито, доходи від населення тощо;

4) за рівнем централізації: централізовані доходи, що концентруються у державному бюджеті та інших цільових централізованих фондах грошових коштів.

Як уже зазначалось, з урахуванням юридичного та економічного аспектів розподілу доходів між ланками бюджетної системи усі вони поділяються на закріплені та регулюючі. Так, у державному бюджеті можуть бути тільки закріплені доходи, у місцевих – як закріплені, так і регулюючі. Бюджет складається із загального та спеціального фондів. Загальний фонд бюджету включає, по-перше, усі доходи бюджету, крім тих, що призначені для зарахування до спеціального фонду, по-друге, усі видатки бюджету за рахунок надходжень до загального фонду бюджету, по-третє, фінансування загального фонду бюджету. Фінансування бюджету – це надходження та витрати бюджету, пов’язані із зміною обсягу боргу, обсягу доходів і цінних паперів, кошти від приватизації державного майна, зміна залишків бюджетних коштів, які використовуються для покриття дефіциту бюджету або визначення профіциту бюджету.

Спеціальний фонд включає: 1) доходи бюджету (включаючи власні надходження бюджетних установ), які мають цільове спрямування; 2) видатки бюджету (в тому числі власних надходжень бюджетних установ); 3)

кредитування бюджету (повернення кредитів до бюджету з визначенням цільового спрямування та надання кредитів з бюджету, що здійснюється за рахунок конкретно визначених надходжень спеціального фонду бюджету); 4) фінансування спеціального фонду бюджету. Розподіл бюджету на загальний та спеціальний фонди визначається Бюджетним кодексом та законом про Державний бюджет України, визначений у ст.29 Бюджетного кодексу України, а склад доходів спеціального фонду визначається законом про Державний бюджет України на відповідний рік.

Доходи державного бюджету є фінансовою базою діяльності держави. їх склад, форми мобілізації залежать вад системи і методів господарювання, а також від економічних завдань, які вирішує суспільство в той чи інший період.

Склад доходів державного бюджету визначається Бюджетним кодексом України та законами про державний бюджет на відповідний бюджетний рік. Починаючи з 2000 року державний бюджет поділено на дві складові частини: загальний фонд та спеціальний фонд, що має забезпечити прозору та реальну систему оцінки усіх джерел доходів і визначених пріоритетів їх витрачання.

Доходи загального фонду державного бюджету (загальні доходи) призначені для забезпечення фінансовими ресурсами загальних видатків і не спрямовуються на конкретну мету.

Доходи спеціального фонду державного бюджету (спеціальні доходи) включають доходи, призначені на конкретну мету.

Відповідно до Бюджетного кодексу України, до доходів загального фонду Державного бюджету України належать:

1) податок на прибуток підприємств (крім податку від підприємств комунальної власності);

2) 50 відсотків збору за спеціальне використання лісових ресурсів державного значення;

3) 50 відсотків збору за спеціальне водокористування (крім збору за спеціальне водокористування місцевого значення);

4) 50 відсотків платежів за користування надрами загальнодержавного значення;

5) збір за геологорозвідувальні роботи, виконані за рахунок державного бюджету;

6) податок на додану вартість;

7) акцизний збір із вироблених в Україні товарів;

8) акцизний збір із ввезених на територію України товарів;

9) плата за ліцензії на певні види господарської діяльності;

10) ввізне мито;

11) вивізне мито;

12) кошти, отримані за вчинення консульських дій на території України, а також кошти, отримані за вчинення консульських дій за межами України;

13) частина чистого прибутку (доходу) державних унітарних підприємств та їх об'єднань, що вилучається до державного бюджету (у порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України), та дивіденди (дохід), нараховані на акції (частки, паї) господарських товариств, у статутних капіталах яких є державна власність;

14) кошти, що перераховуються Національним банком України відповідно до Закону України «Про Національний банк України»;

15) відрахування коштів, отриманих від проведення державних грошових лотерей;

16) плата за розміщення тимчасово вільних коштів державного бюджету (крім коштів, отриманих вищими та професійно-технічними навчальними закладами від розміщення на депозитах тимчасово вільних бюджетних коштів, отриманих за надання платних послуг, якщо таким закладам законом надано відповідне право);

17) кошти, отримані закордонними дипломатичними установами України як плата за розміщення належних їм бюджетних коштів на поточних рахунках іноземних банків;

18) рентна плата за нафту, природний газ, газовий конденсат, що видобуваються в Україні;

19) рентна плата за транзитне транспортування природного газу (якщо інше не встановлено законом про Державний бюджет України);

20) рентна плата за транспортування нафти та нафтопродуктів магістральними нафтопроводами та нафтопродуктопроводами;

21) рентна плата за транзитне транспортування аміаку;

22) кошти від санкцій (штрафи, пеня тощо), що застосовуються відповідно до закону;

23) виконавчий збір, стягнутий органами державної виконавчої служби;

24) надходження від орендної плати за користування цілісним майновим комплексом та іншим державним майном;

25) державне мито в частині, що відповідно до закону зараховується до Державного бюджету;

26) єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України;

27) плата за митне оформлення товарів і транспортних засобів поза місцем розташування митних органів або поза робочим часом, установленим для митних органів;

28) концесійні платежі щодо об’єктів державної власності;

29) кошти від реалізації майна, конфіскованого за рішенням суду; скарбів, які є пам’ятками історії та культури; майна, одержаного державою в порядку спадкування чи дарування;

30) відрахування від суми коштів, витрачених на рекламу тютюнових виробів та/або алкогольних напоїв у межах України;

31) збір за видачу спеціальних дозволів на користування надрами та кошти від продажу таких дозволів;

32) плата за виділення номерного ресурсу;

33) плата за державну реєстрацію джерел іонізуючого випромі-

нювання (реєстраційний збір);

34) збір за користування радіочастотним ресурсом України;

35) надходження до Державного спеціалізованого фонду фінансування загальнодержавних витрат на авіаційну діяльність та участь України у міжнародних авіаційних організаціях;

36) кошти, отримані від надання учасниками процедури закупівель забезпечення їх пропозиції конкурсних торгів, які не підлягають поверненню цим учасникам, у випадках, передбачених Законом України «Про здійснення державних закупівель», в частині здійснення закупівель за рахунок коштів державного бюджету;

37) кошти, отримані від учасника — переможця процедури закупівлі під час укладання договору про закупівлю як забезпечення виконання цього договору, які не підлягають поверненню учаснику-переможцю, в частині здійснення закупівель за рахунок коштів державного бюджету;

38) портовий (адміністративний) збір (крім частини збору, що зараховується до спеціального фонду згідно із законом про Державний бюджет України);

39) плата за надання державних гарантій та користування кредитами (позиками), залученими державою;

40) плата за користування кредитом з державного бюджету (крім плати, що зараховується до спеціального фонду згідно із законом про Державний бюджет України);

41) кошти від реалізації дорогоцінних металів та дорогоцінного каміння, отримані державною установою, уповноваженою на здійснення операцій з дорогоцінними металами і дорогоцінним камінням;

42) 80 відсотків коштів, отриманих підприємствами, установами та організаціями, що утримуються за рахунок державного бюджету, за здані у вигляді брухту і відходів золото, платину, метали платинової групи, дорогоцінне каміння, і 50 відсотків коштів, отриманих цими підприємствами, установами та організаціями за здане у вигляді брухту і відходів срібло;

10 відсотків коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності ; 100 відсотків коштів від продажу земельних ділянок несільськогосподарського призначення або прав на них, що перебувають у державній власності після розмежування земель державної та комунальної власності (якщо інше не встановлено законом про Державний бюджет України);

43) кошти, отримані від секретаріату ООН, ОБСЄ або іншої регіональної організації за участь українського контингенту Збройних Сил України в миротворчих операціях;

44) кошти, що передаються до державного бюджету з місцевих бюджетів;

45) інші доходи, які у встановленому порядку зараховуються до загального фонду державного бюджету.

Якщо законом встановлено новий вид доходу державного бюджету, його зарахування до загального фонду визначається законом про Державний бюджет України на період до внесення відповідних змін до Бюджетного кодексу.

Склад доходів спеціального фонду Державного бюджету України визначається законом про Державний бюджет України. Щорічним законом про Державний бюджет України можуть бути встановлено, що частина коштів окремих податків та зборів зараховуються до спеціального фонду державного бюджету.

Основою функціонування держави є забезпечення реального й достатнього обсягу фінансових ресурсів, що акумулюються в централізованих і децентралізованих фондах грошових коштів, для реалізації внутрішніх і зовнішніх її функцій. Зауважимо, що кожна стадія фінансової діяльності держави пов'язана з можливістю виникнення бюджетних ризиків. Особливого значення управління ризиками, зокрема бюджетним, набуває для країн, що трансформуються до ринкової економіки. З одного боку, "в умовах

економік, що трансформуються, рівні практично всіх ризиків суттєво вищі, ніж в економіках стабільних", адже саме нестабільність макроекономічних умов та умов ведення бізнесу, спонтанність змін в економіці веде до зростання загального рівня ризиків, з другого боку, такі ризики нерідко є досить специфічними й ними важко управляти через низку внутрішніх чинників. Зокрема, найчастіше через наявність цілого комплексу внутрішніх економічних труднощів і диспропорцій у країнах транзитивних економік домінують короткострокові пріоритети. Відповідно на перший план виходить необхідність поточного бюджетного фінансування, що нерідко не ув' язується з завданнями валютної та монетарної політики, структурної перебудови економіки. Напруженість у фіскальній сфері значною мірою обумовлює неефективність державних видатків і одночасно низьку зацікавленість у забезпеченні фінансової дисципліни в бюджетах усіх рівнів. Тому особливого значення набуває мінімізація можливих бюджетних втрат, породжених існуванням ризиків у бюджетному середовищі.

Висновок до розділу 1.

Отже, в Україні існує багато фінансових планів створення і використання певних фондів фінансових ресурсів. Але державний бюджет є основним, центральним як за величиною, ступенем впливу на інші фонди, так і впливом на економічне та політичне життя країни. соціально-економічне значення бюджету полягає в тому, що за його допомогою досягається вирішення великого спектру питань соціального характеру. Він залишається головним джерелом задоволення і підтримання рівня життя населення країни.

Доходи бюджету – це економічні відносини з приводу розподілу ВВП, які виникають у процесі формування грошових фондів держави. Згідно з Бюджетним кодексом доходи державного бюджету України включають:

Детальне групування доходів бюджету визначено наказом Міністерства фінансів України від 14.01.2011 р. №11. Основу формування доходів бюджету становлять податкові надходження. Оподаткування є важливим механізмом національної та соціальної та економічної стратегії, а податок — одним із основних засобів політичного управління й економічного регулювання соціальними процесами в сучасному суспільстві. Ефективність оподаткування найбільшою мірою розкривається в суспільних відносинах перерозподілу обмежених ресурсів соціуму, через які здійснюється регулювання економічними, політичними, соціальними, культурологічними процесами суспільства**.**

РОЗДІЛ 2. УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ ТА ЗМІЦНЕННЯМ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

2.1. Податкові надходження як основне джерело формування доходів бюджету

Доходи Державного бюджету України - це такий підвид аналітичних, статистичних та інших формалізованих результатів оброблення даних, що характеризують бюджет і бюджетну систему України, який якісно та кількісно описує Державний та зведений бюджети України, їхні окремі ланки, бюджети різних рівнів, окремі статті доходів і видатків бюджету як елементи фінансово- бюджетної системи України.

Податкові надходження (прямі та непрямі податки) є основним джерелом формування доходів Державного бюджету України, і в останні роки у середньому становили біля 80% доходів державного бюджету.

Згідно з бюджетною класифікацією налічується шість груп податкових надходжень:

1) податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості;
2) податки на власність;
3) збори за спеціальне використання природних ресурсів;
4) внутрішні податки на товари й послуги;
5) податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції;
6) інші податки.

Починаючи аналізувати формування доходів бюджету, потрібно провести аналіз стану економіки, яке мало місце в 2022 році після вторгнення російської федерації. За різними оцінками за підсумком 2022 року падіння ВВП оцінюється на рівні 30,4 відсотка, що є найбільшим падінням за роки незалежності (табл..2.1).

Таблиця 2.1

Основні макроекономічні показники

Показники	2019	2020	2021	2022	
	факт	факт	факт	прогноз	факт
Номінальний ВВП, млрд грн	3 977,2	4 222,0	5450,8	5368,7	4 926,8
ВВП реальний, темп зростання, %	3,2	-3,8	3,4	3,8	-30,4
Темпи приросту споживчих цін, %, грудень до грудня попереднього року	4,1	5,0	10,0	6,2	26,6
Темпи приросту цін виробників, %, грудень до грудня попереднього року	-7,4	14,5	62,2	7,8	38,2
Середньомісячна заробітна плата, грн	10 497	11 591	14 014	15 258	14 830
Зміна реальної заробітної плати*, %	9,8	7,4	10,5	4,4	-12,0
Зміна експорту товарів та послуг, у % до попереднього року	7,4	-4,5	34,3	6,5	-29,9
Зміна імпорту товарів та послуг, у % до попереднього року	7,8	-17,1	33,4	9,2	-3,9
Обмінний курс, гривень до долара США (середній)	25,8	27,0	27,3	28,7	32,3

Така ситуація з падінням ВВП, зниженням платоспроможного попиту населення пов’язана з тим, що за підсумками 2022 року на підприємствах майже всі видів промислової діяльності відбувається скорочення прибутку порівняно з аналогічним періодом 2021 року в середньому від 60% в добувній промисловості до 20% в харчовій промисловості. Звичайно це має негативні насліки для формування доходної частини як зведеного, так і державного бюджету.

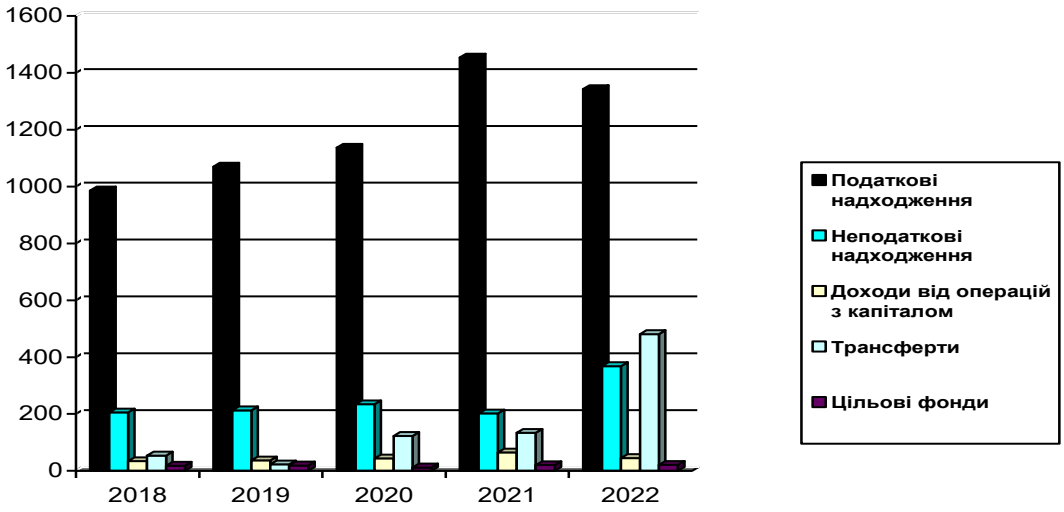

Рис. 2.1. Структура доходів зведеного бюджету України, млрд..грн

Для податкових надходжень до 2022 р. характерне стабільне зростання в номінальному вираженні (2018 р. – 986 млрд.грн, 2019 р. – 1070 млрд.грн, 2020 р. – 1137,7 млрд.грн, 2021р. - 1453,8 млрд.грн. 2022 р. – 1343,2 млрд.грн.

З прийняттям Податкового кодексу України та внесенням відповідних змін до Бюджетного кодексу України, з 2011 р. відбуваються структурні зміни доходів державного бюджету за рахунок перерозподілу окремих видів податків та зборів між податковими й неподатковими надходженнями. Так, до податкових надходжень за кодами бюджетної класифікації віднесено рентні платежі, збори на паливно-енергетичні ресурси, а також збір за користування радіочастотним ресурсом. [40]

Якщо у період з 2006 по 2011 р. їхня частка в доходах державного бюджету дорівнювала у середньому 70,8 %, то, починаючи з 2012 р. вони становили вже 80,1 % доходів державного бюджету. (рис. 2.2).

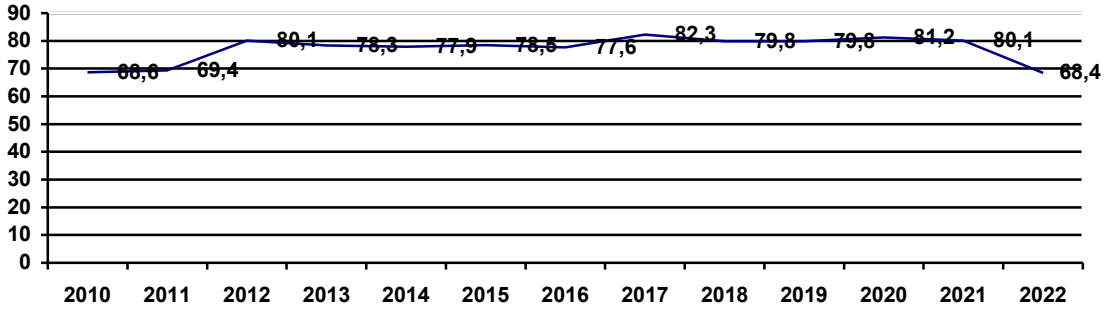

Рис. 2.2. Питома вага податкових надходжень у державному бюджеті, %

Незважаючи на те, що податкові надходження відіграють головну роль у формуванні доходів бюджету, спостерігається значна нерівномірність окремих їх складових як джерела наповнення державного бюджету. Зокрема, проведений аналіз показав, що останніми роками більше 80 % усіх податкових надходжень припадало на три основних платежі - податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та акцизний податок.

Варто зазначити, що в той самий період спостерігалася і тенденція до поступового збільшення питомої ваги податку на додану вартість та акцизного податку з відповідним зменшенням питомої ваги податку на прибуток підприємств. Це свідчить про те, що діюча податкова система України орієнтована на надходження насамперед від непрямих податків, які сплачуються кінцевими споживачами в ціні товарів, робіт (послуг).

Зважаючи, що бюджетоутворюючими податками залишаються податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та акцизний податок, розглянемо їх детальніше.

Основна ставка оподаткування податком на прибуток підприємств у 2020-2022 рр. не змінювалась і становила 18%.

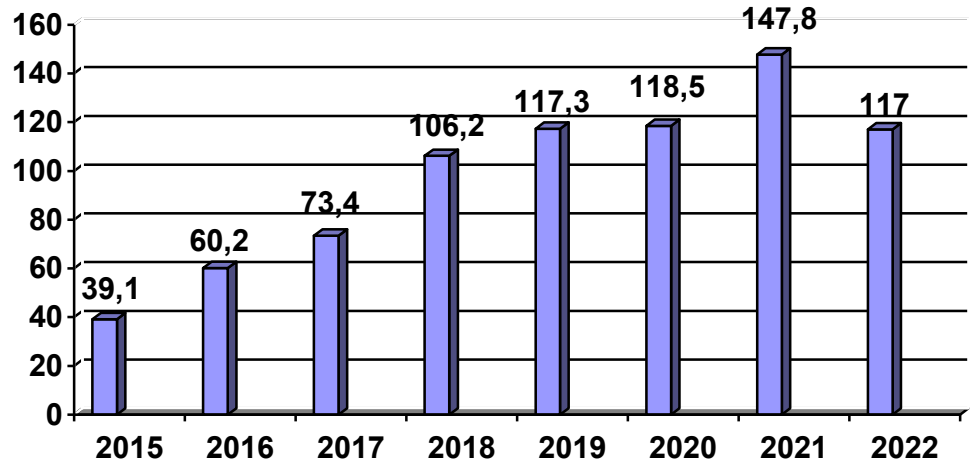

Рис. 2.3. Динаміка податку на прибуток підприємств, млрд..грн

Протягом 2015 – 2021 року відбуваться зростання доходів державного бюджету від податку на прибуток підприємств. Так протягом цього періоду часу надходження податку на прибуток підприємств зросли з 39,1 млрд.грн. до 147,8 млрд.грн., тобто майже в 5 разів. Але в 2022 році знову відбувається скрочення надходжень від податку на прибуток підприємств. Це пов'язано з зупинкою усіх зовнішньо-економічних операцій через ділянки українсько-російського та українсько-білоруського кордонів, суттєве падіння економіки та ділової активності платників податків; руйнування нафтопереробних заводів, металургійних комбінатів, інфраструктурних та енергетичних об'єктів.

У 2015 році надходження від податку на прибуток підприємств склали 21,5% у доходах бюджету і 30,2% у податкових надходженнях. На протязі наступних років відбувається поступове зменшення питомої ваги податку на прибуток підприємств у доходах бюджету. Так, у 2016 році надходження від податку на прибуток підприємств склали 18,7% у доходах бюджету і 25,3% у податкових надходженнях, у 2017 році відбувається невелике зростання питомої ваги до 21,7% у доходах бюджету та до 32,1% у податкових надходженнях, у 2018 році кошти від податку на доходи підприємств склали 17,1% доходів бюджету і 24,3% податкових надходжень. В 2018 році

відбувається зменшення питомої ваги податку на прибуток підприємств до 15,1% у податкових надходженнях та до 19,2%, в 2019 році 13,1% та 22% відповідно, в 2020 році показник складає питому вагу податку на прибуток підприємств 10,4% у доходах бюджету та 28,3% у податкових надходженнях. В 2021 році питома вага податку на прибуток складає 11,3% податкових надходжень, у 2015 році – 10,2%.

Основна ставка податку на додану вартість у 2020 році не змінювалась і становила 20%.

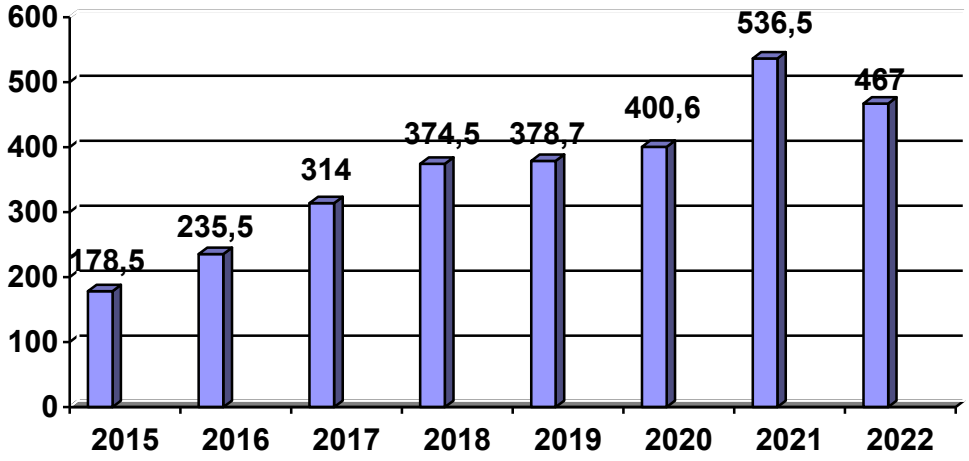

Рис. 2.4. Динаміка податку на прибуток підприємств, млрд..грн

Збільшення надходжень передусім обумовлено: боротьбою зі схемами ухилень від оподаткування та збільшенням фізичного обсягу роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі, у порівнянних цінах.

Надходження до Державного бюджету України від податку на додану вартість протягом 2015-2021 рр. зростало з кожним роком в середньому на 25%. Набільше зростання відбулось у 2021 році на 33%. Це пов’язано з тим, що у 2021 році відбулось поступове відновлення економічної активності після послаблення карантинних обмежень, що діяли через пандемію коронавірусу. Стрімко зросла оптова торгівля на тлі поліпшення показників експорту. Якщо у січні – червні при збільшенні обсягів роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі у порівнянних цінах на 3,7%, приріст надходжень податку на додану вартість з вироблених в Україні

товарів становив 4,2%, то в цілому за 2020 рік приріст надходжень податку склав 11,9% при збільшенні на 7,2% обсягів роздрібного товарообороту за 2021 рік. Доходи державного бюджету від ПДВ з ввезених на територію України товарів зменшились за 2021 рік порівняно з 2019 роком на 5,4%, при зменшенні обсягів імпорту товарів у гривневому еквіваленті на 10,5 % р/р. Обсяг сум ПДВ, заявлених до відшкодування з бюджету за 2020 рік, зменшився порівняно з 2020 роком на 10,8% при зменшенні обсягів експорту товарів та послуг у гривневому еквіваленті на 0,4%.

У в 2015 році надходження від податку на додану вартість склали 36,9% у доходах бюджету і 51,7% у податкових надходженнях, в 2016 році відбувається зростання питомої ваги податку на додану вартість до 42,3% у доходах бюджету та до 49,7% у податкових надходженнях. На протязі наступних років відбувається поступове зниження питомої ваги податку на додану вартість у доходах бюджету. Так, у 2017 році надходження від податку на додану вартість склали 37,8% у доходах бюджету і 47,2% у податкових надходженнях, у 2018 році відбувається невелике зростання питомої ваги до 38,9% у доходах бюджету та до 48,1% у податкових надходженнях, у 2019 році кошти від податку на додану вартість різко скоротились до 33,4% доходів бюджету і 44,8% податкових надходжень.

У 2022 році відбулось скорочення надходжень ПДВ на 23%. Крім загального зниження рівня ВВП на скорочення надходжень вплинули тимчасове призупинення роботи системи автоматичного відшкодування ПДВ; надання права фізичним особам – підприємцям та юридичним особам перейти на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності зі сплатою єдиного податку за ставкою 2 відсотки; тимчасове запровадження ставки ПДВ у розмірі 7 відсотків та зниження ставки акцизного податку на основні види пального.

З кожним роком зростала також роль акцизного податку у доходах державного бюджету. Більше ніж у 2 рази з 2015 до 2021 року. Так, у 2019 році надійшло 4,0 млрд грн акцизного податку від пільгового розмитнення

транспортних засобів, що були ввезені на митну територію України та поміщені в митні режими транзиту або тимчасового ввезення у період з 1 січня 2015 року по 25 листопада 2018 року. У 2020 році зростання на 12,2% р/р надходжень акцизного податку до зведеного бюджету передусім пояснюється збільшенням специфічних ставок та мінімального акцизного податкового зобов'язання з тютюнових виробів.

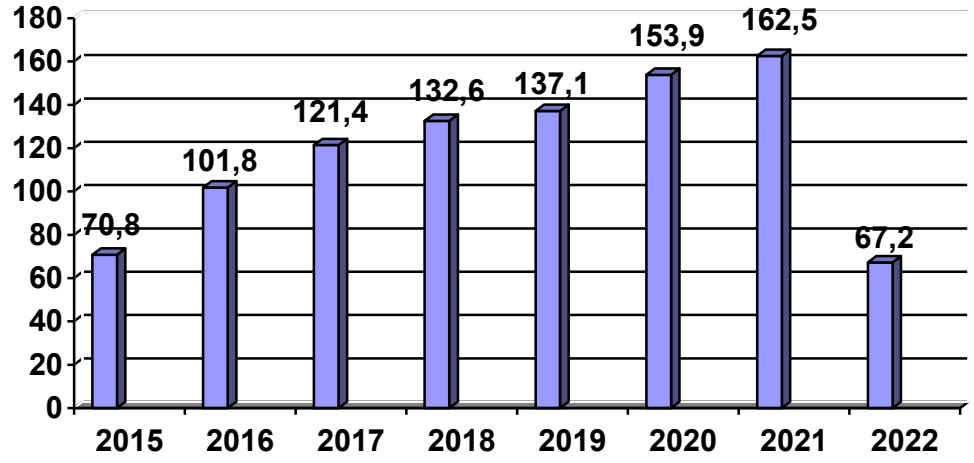

Рис. 2.5. Динаміка акцизного податку в доходах державного бюджету, млрд..грн

У 2015 році надходження від акцизного податку склали 7,6% доходів бюджету і 10,6% податкових надходжень. На протязі наступних років відбувається поступове збільшення питомої ваги акцизного податку у доходах бюджету. Так, у 2016 році надходження від акцизного податку склали 7,8% доходів бюджету і 11% у податкових надходжень, у 2017 році 8% та 11,0% відповідно, в 2018 році 8,2% та 11,6% відповідно. В 2020 році відбувається різке збільшення частки акцизного податку в доходах бюджету до 10% , питома вага у податкових надходженнях склала 14,3%. В 2021 році спостерігається така ж тенденція до зростання до 12,5% та 16,6% відповідно. А в 2022 році відбулось різке зниження частки акцизного податку в доходах бюджету. І навіть збільшення з 01 січня 2022 року на 20 відсотків специфічних ставок та мінімального акцизного податкового зобов'язання з

тютюнових виробів та збільшення ставки на спирт та алкогольні напої на 5 відсотків не призвели до зростання доходів державного бюджету від акцизного податку.

Динаміка податкових надходжень до державного бюджету насамперед залежить від розвитку макроекономічної ситуації в державі. Головним і узагальнюючим макроекономічним показником є валовий внутрішній продукт, що відображає динаміку розвитку виробництва, товарних операцій, сальдо торгового балансу, доходів населення і, як наслідок, збільшення торговельних операцій та обороту грошової маси в державі.

2.2. Аналіз джерел формування податкових надходжень державного бюджету

Закон України «Про Державний бюджет України на 2022 рік» було затверджено Верховною Радою України 2 грудня 2021 року за доходами у сумі 1323,9 млрд грн, у тому числі за загальним фондом – 1182,9 млрд грн. У зв’язку з багаточисльними змінами, які вносилися до державного бюджету протягом 2022 року, рлказники доходів державного бюджету зросли до 1553 млрд грн,

Державний бюджет України за 2022 рік акумулював 1787,7 млрд грн, що на 490,8 млрд грн, або на 37,8 відсотка більше ніж у 2021 році. Водночас 481,1 млрд грн із зазначеної суми становили гранти від міжнародних партнерів (МФО, Європейського Союзу та окремих країн), які надійшли до українського бюджету після початку повномасштабної війни (26,9 відсотка від усіх доходів державного бюджету за рік).

Доходи державного бюджету становили 115,1 відсотка річного показника, затвердженого Верховною Радою України, зі змінами. Перевиконання річного затвердженого показника становило 234,7 млрд гривень.

Рівень виконання річного розпису з урахуванням змін, внесених розпорядниками коштів державного бюджету за спеціальним фондом (переважно через збільшення річних показників за власними надходженнями бюджетних установ), становив 101,5 відсотка.

Найбільшу питому вагу в загальній сумі податкових надходжень до державного бюджету складають надходження з ПДВ за мінусом податкового відшкодування (рис.2.6).

Рис. 2.6. Структура доходів Державного бюджету України у 2022 році

Під час аналізу податкових надходжень до державного бюджету у 2022 році, Державна фіскальна служба України виділила топ-100 найбільших

платників податків на території України, серед яких найбільшу частку займає видобувна галузь промисловості (рис. 2.7). Не дивно, що саме добувна промисловість займає перше місце за кількістю великих платників податків, адже на сучасному етапі розвитку економіки України досить актуальними є енергетичне питання та питання забезпечення країни своїми власними
ресурсами.

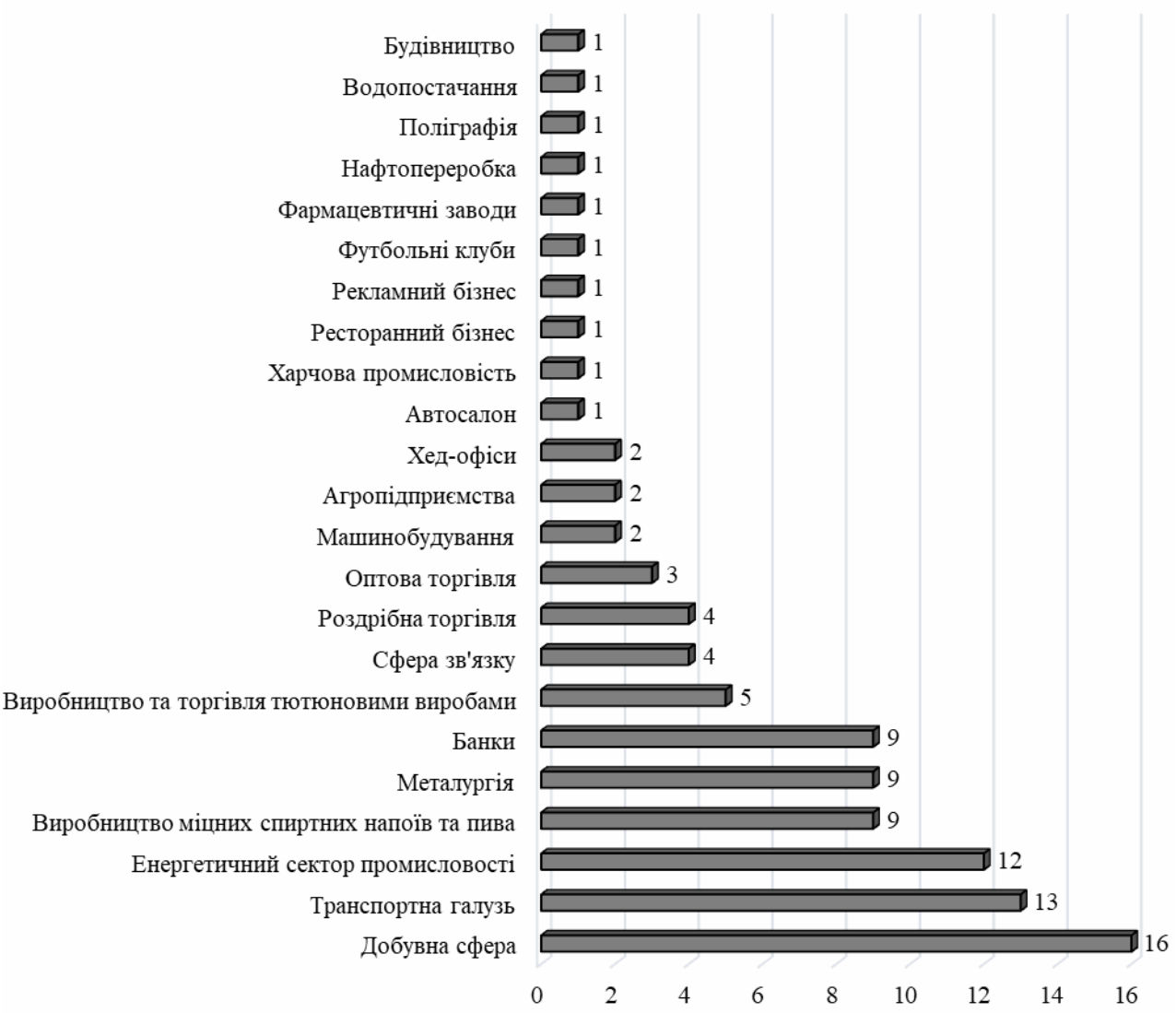

Рис. 2.7. Галузевий розподіл великих платників податків

Також слід зазначити, що деякі сектори економіки мають привілеї в питаннях, що стосуються безпосередньо оподаткування. Так, наприклад,

бюджетні установи, громадські об’єднання, політичні партії, творчі спілки, релігійні організації, спілки, асоціації та інші організації мають права на отримання податкових пільг. Податкова пільга - передбачене податковим та митним законодавством звільнення платника податків від обов'язку щодо нарахування та сплати податку та збору, сплата ним податку та збору в меншому розмірі за наявності підстав, визначених пунктом 30.2 статті 30 ПКУ.

У випадку отримання підприємством права на користування податковою пільгою, база оподаткування його діяльності зменшується і відповідно сума перерахованих до бюджету податкових платежів також є меншою. Це зумовлює вивільнення деякої суми грошових коштів, які підприємство може пустити в реінвестування, що є невід’ємним елементом розвитку даного підприємства та певної галузі національної економіки.

За рахунок надання підприємствам малорозвинених секторів економіки податкових пільг, сума податкових надходжень до державного бюджету відповідно знижується, проте, не зважаючи на це, даний сектор економіки стає на дорогу прискореного розвитку за рахунок державного стимулювання.

В наш час існують 4 види податкових пільг відповідно до ПКУ . Податкова пільга надається шляхом: податкового вирахування (знижки), що зменшує базу оподаткування до нарахування податку та збору; зменшення податкового зобов'язання після нарахування податку та збору; встановлення зниженої ставки податку та збору; звільнення від сплати податку та збору.

Пріоритетними є такі галузі економіки: агропромисловий комплекс, житлово-комунальний комплекс, машинобудівний комплекс, транспортна інфраструктура, курортно-рекреаційна сфера і туризм, переробна промисловість за напрямом.

Для розвитку пріоритетних для українців секторів економіки, перш за все, необхідно забезпечити такі галузі промисловості відповідними

умовами ведення господарської діяльності, за яких підприємці відчуватимуть волю діяльності та матимуть фінансові можливості для генерації ідей для покращення свого статусу конкурентоспроможності.

Проте, підтримка пріоритетних галузей за допомогою пільгового оподаткування провинна нести цільовий характер та повинна підлягати жорсткому контролю. Не можна стверджувати, що такі дії пройдуть без негативних наслідків для державного бюджету, адже в результаті надання податкових пільг, сума податкових надходжень до державного бюджету буде різко зменшуватися, що зрештою призведе до збільшення дефіциту держбюджету. Надані пільги – це недонадходження коштів у державний бюджет, тобто кожна така пільгова гривня повинна приносити додатково дві або підтримувати стратегічно важливі та соціально значимі галузі.

Розподіл податкових надходжень за регіонами України є високо диференційованим (рис. 2.8).

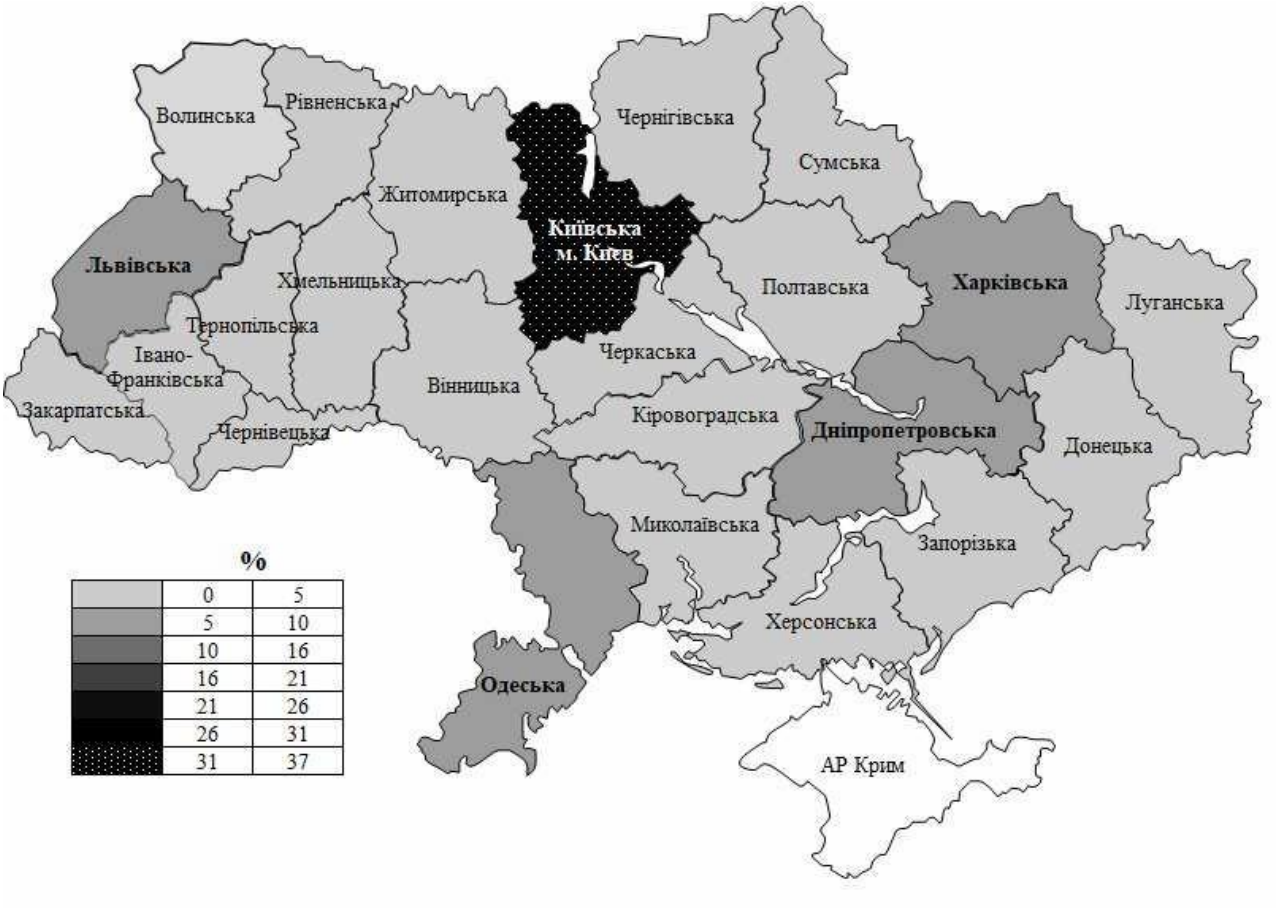

Рис. 2.8. Карта податкових надходжень станом на 31.12.2022 р.

Картограма податкових надходжень відображає надходження податків за регіонами без врахування офісу Великих платників податків ДФС.

Більше третини податків (36,67%) надходить з м. Києва та Київської області. Інші регіони України вносять менше 10% кожен. Серед відносних лідерів знаходяться Дніпропетровська (8,58%), Одеська (7,81%), Харківська (6,67%), Львівська (5,52%), Полтавська (4,48%) та Донецька (4,1%) області. Варіація податкових надходжень інших регіонів – 3 в.п. Найменша частка (до 1%) – Чернівецька, Херсонська, Кіровоградська, Тернопільська та Луганська області.

Отже, податкові надходження до бюджету формують більшу його частину. Проаналізовано топ-100 найбільших платників податків, а також галузевий розподіл цих платників. Було вивчено питання податкових пільг та їх вплив на економічну ситуації в країні. Проведено моніторинг податкових надходжень до державного бюджету в залежності від місця розташування платника, тобто за регіональним розподілом. Як виявилось в ході вивчення цього питання, розподіл податкових надходжень за регіонами України є високо диференційованим.

Тож, підсумувавши все вищесказане, можна дійти до однозначного висновку, що в Україні є можливості для економічного розвитку, є галузі, за рахунок яких державний бюджет наповнюється більшою мірою, іншими – меншою мірою, але лише у взаємодії між собою ці елементи утворюють систему, котра може нормально функціонувати, розвиватись за рахунок даного економічного симбіозу.

2.3. Аналіз неподаткових надходжень Державного бюджету України

Відповідно до ст. 9 Бюджетного кодексу України неподатковими надходженнями вважають доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності та інші неподаткові надходження.

У структурі державного бюджету **їх** частка протягом 2010-2021 рр. коливалася від 23 до **27 %.**

До надходжень від власності та підприємницької діяльності відносять надходження від перевищення кошторисних доходів над кошторисними витратами Національного банку України, надходження від державних грошових лотерей, надходження від розміщення в установах банків тимчасово вільних бюджетних коштів, рентну плату, інші надходження (платежі, пов'язані з перебуванням Чорноморського флоту Російської Федерації на території України відповідно до укладеної міжурядової угоди тощо), а також надходження коштів від відшкодування втрат сільськогосподарського та лісогосподарського виробництва.

Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності включають плату за оплату витрат з інформаційно-технічного забезпечення розгляду справ у судах, плату за надання послуг службою дозвільної системи органів внутрішніх справ, виконавчий збір, плату за оренду цілісних майнових комплексів державного майна, державне мито та митні збори, єдиний збір, який справляється у пунктах пропуску через державний кордон України тощо.

Інші неподаткові надходження - це надходження коштів від реалізації конфіскованого майна, надходження сум кредиторської та депонентської заборгованості підприємств, організацій, установ, щодо яких минув строк позовної давності, надходження коштів від реалізації надлишкової космічної техніки військового та подвійного призначення, що належать Національному космічному агентству України та інших утворених згідно із законодавством

військових формувань, правоохоронних органів, Оперативної рятувальної служби цивільного захисту Міністерства України з питань надзвичайних ситуацій та у справах захисту населення від наслідків Чорнобильської катастрофи, інші надходження, надходження сум різниці за природний газ, надходження коштів від реалізації галузевих резервів (виробничих запасів) уранового концентрату, цирконію та гафнію, сформовані за рахунок цільового галузевого фонду створення національного ядерно-паливного циклу, доходи від операцій з кредитування та надання гарантій, додаткові збори на виплату пенсій, власні надходження бюджетних установ.

Інші надходження не відіграють суттєвої ролі у формуванні доходів державного бюджету і, головним чином, формуються за рахунок офіційних трансфертів. У структурі державного бюджету до 2014 р. вони становили від 2,2 % .

Структуру та динаміку неподаткових надходжень представлено в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Динаміка неподаткових надходжень, млн.грн.

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Неподаткові надходження	50676,8	65067,7	46526,0	72853,2	68355,2	120006,5
Доходи від операцій з капіталом	1060,1	587,0	636,2	255,4	888,1	171,4
Цільові фонди	633,6	1158,0	167,8	202,7	161,7	155,0
Офіційні трансферти	7769,0	6624,8	2619,7	1609,3	2117,9	3144
Частка у ВВП, %						
Неподаткові надходження	6,49	6,40	6,57	5,84	5,58	5,55
Доходи від операцій з капіталом	0,25	0,16	0,10	0,25	0,22	0,12
Цільові фонди	0,07	0,06	0,12	0,13	0,11	0,07
Офіційні трансферти	0,46	0,33	0,29	0,60	0,81	0,85

Дані табл.2.2 свідчать про стійке зростання неподаткових надходжень бюджету на протязі 2016-2021 років, в 2018 році відбувається невелике зменшення неподаткових доходів бюджету, потім в 2019 році знову спостерігається зростання. Що стосується доходів від операцій з капіталом, то найбільше сума даних доходів буда отримана в бюджеті в 2016 році 1060,1 млн.грн., тоді як в 2021 році сума даних доходів склала 171,4 млн.грн., Спостерігається зростання доходів цільових фондів з 633,6 млн.грн. у 2016 році до 1158 млн.грн. в 2017 році та різке зменшення доходів цільових фондів в 2018 році до 167,8 млнг.грн.

Що стосується частки неподаткових надходжень у ВВП, то відбувається поступове зменшення з 6,49% ВВП в 2016 році до 5,55% ВВП в 2021 році.

Доходи від операцій з капіталом утворюють третю групу надходжень до державного бюджету і включають:

- надходження від продажу основного капіталу;
- надходження від реалізації державних запасів товарів;
- надходження від продажу землі та нематеріальних активів.

Міжбюджетні трансферти - це кошти, одержані від інших органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, інших держав або міжнародних організацій на безоплатній та безповоротній основі. До них належать дотації, субвенції та субсидії.

Обсяг неподаткових надходжень в 2021 році склав 120,0 млрд.грн., що на 51,7 млрд.грн. або на 75,8% більше відповідного показника 2020 року. Річний план перевиконано на 25,0%. Структура неподаткових надходжень до державного бюджету зазнала деяких змін, а саме: скорочення часток власних надходжень бюджетних установ та інших неподаткових надходжень на 10,2 в.п. і 12,0 в.п. відповідно, а також збільшення часток доходів від власності й підприємницької діяльності та адміністративних зборів та платежів на 17,5 в.п. і 4,7 в.п. відповідно.

Структура неподаткових надходжень представлена на рис.2.9.

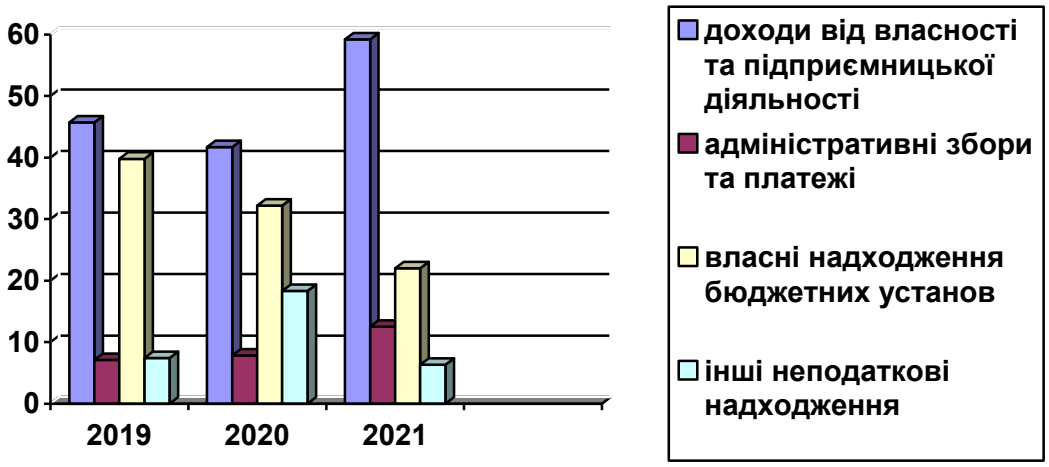

Рисунок 2.9. Структура неподаткових надходжень до державного бюджету за 2019-2021 роки

Доходів від власності та підприємницької діяльності до державного бюджету надійшло на суму 71,1 млрд.грн., що на 42,6 млрд.грн, або майже у 2,5 раза, більше відповідного показника минулого року.

Найбільшою складовою цього виду доходів лишаються кошти, перераховані до бюджету Національним банком Украни, обсяг яких становив 61,8 млрд.грн, або дещо більше запланованого показника. Водночас надходження за такою статтею, як безпосередньо «доходи від власності та підприємницької діяльності» перевиконано більш ніж у 1,5 раза. Одним із чинників такого перевиконання стало перерахування до державного бюджету дивідендів ПАТ «Укрнафта» 0,6 млрд.грн.

Обчяг надходжень адміністративних зборів та платежів у 2021 році збільшився майже у 3 раза і становив 15,0 млрд.грн. Таке збільшення пояснюється продажом мобільним операторам ліцензій на зв'язок на суму 9,1 млрд.грн, які надійшли за статтею «плата за видачу, переоформлення, продовження терміну дії ліцензій на користування радіочастотним ресурсом України».

Обсяг власних надходжень бюджетних установ становив 26,4 млрд.грн, що на 4,4 млрд.грн, або на 20,0% більше аналогічного показника попереднього року. Річний план за цим показником перевиконано на 42,7%.

До державного бюджету надійшло 7,5 млрд.грн інших неподаткових надходжень, що на 5,0 млрд.грн менше, ніж у попередньому році. Причиною такого падіння обсягів надходжень стало скасування оподаткування військовим збором операцій з купівлі-продажу фізичними особами іноземної валюти. Річний пан перевиконано на 24,7%.

Структура надходжень доходів від операцій з капіталом представлена на рис.2.10.

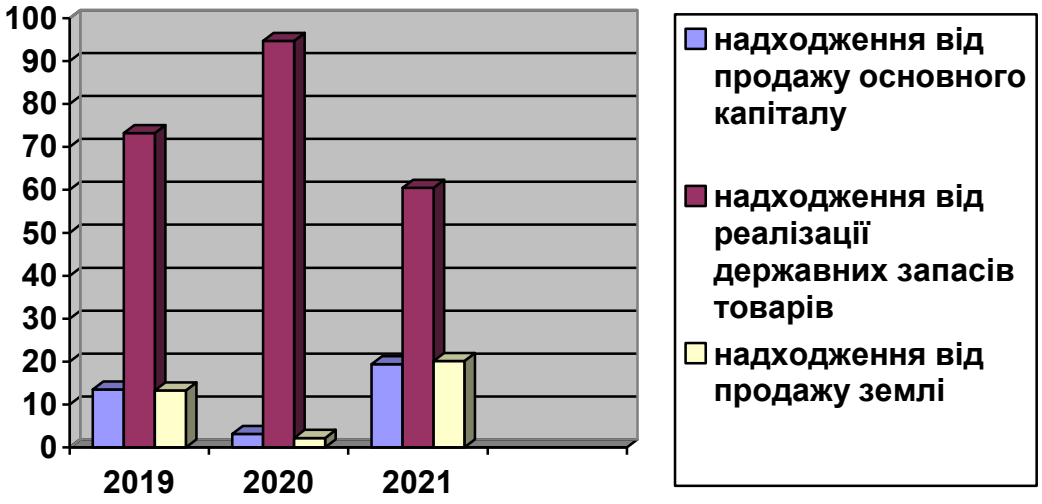

Рисунок 2.10. Структура надходжень доходів від операцій з капіталом

У 2021 році суттєво зменшився обсяг доходів від операцій з капіталом. Так, за цією статтею до бюджету надійшло 171,4 млн.грн, що на 0,7 млрд.грн менше, ніж за 2020 рік. Основною причиною цього стало зменшення в 7 разів надходжень від реалізації матеріальних цінностей державного резерву. Також відбулися зміни у структурі доходів від операцій з капіталом: частка надходжень від продажу основного капіталу збільшилася на 16,3 в.п., а частка надходжень від продажу землі – на 17,9 в.п.; водночас частка доходів від реалізації державних запасів товарів зменшилася на 34,2 в.п.

2.4. Роль державного кредиту у фінансуванні бюджетного дефіциту

Економічне явище, коли видатки державного бюджету перевищують доходи, називається бюджетний дефіцит.. На думку деяких вчених, дефіцит бюджету виникає внаслідок „...багатьох об'єктивних і суб'єктивних причин. Найбільш розповсюдженим явищем стає обмеженість фінансових можливостей держави мобілізувати необхідні доходи...". Проблема бюджетного дефіциту зводиться ними лише до одного боку – доходів – і зовсім ігнорується інший – витрати держави.

Згідно з іншою позицією дефіцит бюджету – „...наслідок неминучості дотацій, обмеженої бази оподаткування, державних доходів і неправильних орієнтирів фінансово-економічної політики...". Ця думка певною мірою конкретизує деякі причини бюджетного дефіциту, але не вказує на їх глибинні коріння і носить універсальний характер, не конкретизуючи передумови його виникнення в конкретній країні.

Економічний радник Отто фон Бісмарка, видатний учений Адольф Генріх Вагнер, аналізуючи статистичні дані, виявив тенденцію постійного зростання державних видатків і сформулював всесвітньо відому закономірність, яку нині називають законом Вагнера. Суть його зводиться до того, що з розвитком економіки відбувається постійне збільшення державних видатків. Спостерігаючи бурхливий розвиток промисловості, А. Вагнер зробив припущення, що затаких умов видатки бюджетів зростатимуть швидше (як абсолютно, так і відносно), ніж обсяги виробництва і національні доходи. Отже, створюються об' єктивні передумови для хронічного бюджетного дефіциту.

Причини значного зростання бюджетних видатків А. Вагнер вбачав як в економічному, так і в соціальному прогресі суспільства: ускладнення економічного життя, посилення нерівності, соціальних суперечностей та необхідність подолання цих проблем (правове врегулювання, суд, захист, правопорядок тощо), технологічні зміни у виробництві, які потребують

масштабних капіталовкладень, соціальний поступ і необхідність розвитку таких сфер, як охорона здоров'я, освіта, культура. Це була одна з перших спроб пояснити значне посилення державної активності. Дослідження А. Вагнера підтверджувалися висновками й інших учених того часу.

Проблема бюджетного дефіциту стосується не тільки обмеженості можливостей держави мобілізувати необхідні доходи, а й оптимізації витрат держави.

Основними причинами виникнення бюджетного дефіциту в наш час є:

- зменшення приросту національного доходу внаслідок економічної кризи і спаду виробництва;
- збільшення державних видатків на фінансування неекономічних сфер діяльності, особливо на державне управління й економічно необґрунтовані соціальні програми;
- падіння доходів в умовах кризового стану економіки та зменшення надходжень до держбюджету;
- циклічні спади в економіці, особливо якщо вони глибокі й тривалі;
- неефективний механізм оподаткування суб'єктів господарювання, коли завищений податковий тиск зумовлює поступове зниження ділової активності та тінізацію економіки;
- не правильно визначені орієнтири та непослідовність фінансово-економічної політики;
- слабкий фінансовий контроль із боку держави за цільовим та ефективним використанням бюджетних коштів;
- збереження ситуації, за якої найприбутковішими є вкладення капіталу у сфери нематеріального виробництва (торговельно-посередницьку та фінансово-кредитну);
- зростання внутрішнього й зовнішнього державного боргу;
- у короткостроковій перспективі — зменшення податків з метою підвищення ділової активності та стимулювання економіки (без відповідного коригування бюджетних витрат).

Бюджетний дефіцит вимагає прийняття енергійних заходів держави щодо його зменшення та в подальшому ліквідації. Насамперед – це скорочення витрат бюджету, проте цей шлях досить складний. Реальнішими і доцільнішими є зміни в податковій і кредитній політиці, які призвели б до пожвавлення економічного життя, передусім зростання виробництва і його ефективності. В протилежному випадку дефіцит бюджету стає додатковим найбільш несправедливим податком з населення. Бюджетний дефіцит – явище майже постійне в економіці кожної держави, тому важливе значення мають його розміри і методи фінансування.

Загалом, фінансування дефіциту бюджету характеризується такими ознаками:

- операції з фінансування дефіциту бюджету включають як надходження, так і витрачання бюджетних ресурсів;
- у бюджеті фінансування дефіциту відображається окремо, оскільки не належить ні до доходів, ні до видатків;
- так само як бюджетне сальдо може набувати форми не тільки дефіциту, а й надлишку, так і фінансування дефіциту бюджету може бути як "позитивним", так і "від'ємним";
- операції з фінансування дефіциту бюджету мають на меті: профінансувати бюджетний дефіцит, погасити державний борг, покрити тимчасові касові розриви при виконанні бюджету, забезпечити ліквідність бюджетного фонду;
- розмір бюджетного дефіциту (або надлишку) дорівнює розміру нетто-фінансування (перевищення позитивного фінансування над від'ємним – дефіциту, а інакше – профіциту) [23].

До глибинних причин бюджетного дефіциту в Україні слід віднести спад виробництва і зростання витрат на виготовлення продукції, а також невиважена політика витрат у відношенні до державних доходів. Зменшення і повна ліквідація бюджетного дефіциту можуть бути забезпечені лише шляхом подолання причин, які його зумовлюють. Це справа багатьох років, протягом яких економіка буде функціонувати в умовах бюджетного

дефіциту. Тому вплив його на народне господарство вимагає теоретичних досліджень.

Бюджетний дефіцит вітчизняного державного бюджету та державний борг мають вже хронічний характер. Боргове навантаження відволікає значні ресурси з економіки України, провокує інфляцію та кризовий стан, поглиблює фінансову нестабільність.

Законодавством України передбачено ще три можливі джерела фінансування – кошти від приватизації державного майна, повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів, вільний залишок бюджетних коштів з дотриманням умов, визначених Бюджетним кодексом.

Як показує фінансова практика розвинутих країн, більш раціональним шляхом подолання проблеми бюджетного дефіциту є використання неемісійних методів, тобто збільшення доходів бюджету та зменшення видатків.

Збільшити доходи бюджету за рахунок податкових платежів суб’єктів господарювання можна запровадивши реформування податкової системи. Наприклад, надання короткострокових податкових канікул для новостворених підприємств дасть їм можливість створити міцну фінансову базу для подальшої діяльності, зростання обсягів виробництва, збільшення доходів, а відтак – збільшення податкових відрахувань до бюджету після закінчення терміну податкових канікул.

При вирішенні проблеми зменшення видатків з бюджету слід почати з ревізії ефективності використання виділених коштів по кожній статті видатків. Особливої уваги при проведенні аналізу заслуговують суми коштів, призначені для фінансування довгострокових програм, які не дають запланованого соціально-економічного результату, а також ресурси виділені для утримання чисельної кількості чиновників та урядовців.

Якщо вже держава обирає засобом подолання бюджетного дефіциту використання запозичень, тоді кращим варіантом є внутрішні позики. Тому

що, кошти за обслуговування таких позик залишаться у державі, на підприємствах та у населення. Вони можуть перетворити їх у заощадження або інвестувати в економічні проекти. Якщо державою будуть створені відповідні умови для стимулювання підвищення інвестиційної привабливості вітчизняної економіки, тоді ланцюг: державні кошти за обслуговування внутрішніх позик – доходи підприємств та населення – інвестиції у соціально-економічні вітчизняні проекти, призведе до зростання та зміцнення економіки України.

Джерелами фінансування бюджету є:

1) кошти від державних (місцевих) внутрішніх та зовнішніх запозичень;

2) кошти від приватизації державного майна (включаючи інші надходження, безпосередньо пов'язані з процесом приватизації) - щодо державного бюджету;

3) повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/пред'явлення цінних паперів;

4) вільний залишок бюджетних коштів з дотриманням умов, визначених Бюджетним кодексом.

Структура джерел фінансування не є сталою. Це пояснюється значним коливанням обсягів надходжень від приватизації державного майна, вартості коштів, що залучаються, вартості позик та залишків коштів, що спрямовуються на покриття дефіциту, а також здійснення запозичень у значних обсягах. За рахунок внутрішніх джерел не завжди можна покрити існуючий розрив між доходами та видатками. Для прикладу можна взяти невідповідність поставлених цілей щодо приватизації об'єктів державної власності, наслідком чого стало зниження інтересу до підприємств, які пропонувалися до продажу.

Оскільки державний борг негативно позначається на стані збалансованості бюджету наступних років (збільшується навантаження на погашення основної суми боргу та виплату процентів за боргом), тому у

щорічному процесі складання, розгляду, затвердження та виконання бюджету доцільним є проведення комплексу заходів, пов'язаних із збалансуванням бюджету, а саме:

- удосконалення нормативно-правового забезпечення бюджетного процесу;
- пошук реальних джерел збільшення доходів бюджету, створення платникам податків сприятливих умов для розвитку своєї діяльності;

У разі прийняття рішення стосовно затвердження бюджету з дефіцитом можливо використання таких рекомендацій щодо його управління:

- проведення ефективної політики з обслуговування державного боргу країни;
- дефіцит державного бюджету підтримувати на рівні, не вищому за рівень інвестицій в основний капітал за рахунок коштів державного бюджету;
- формувати прогнозні показники дохідної та видаткової частини бюджету усіх рівнів на основі реальних даних;
- залучені кошти повинні використовуватися переважно для цільових державних програм, спрямованих на економічний розвиток.

Основним джерелом покриття бюджетного дефіциту є державний кредит. Державні позики відбивають взаємовідносини між державою як позичальником і юридичними та фізичними особами, урядами інших країн та міжнародними фінансовими організаціями як кредиторами. Залежно від територіального розміщення виділяють внутрішні та зовнішні державні позики. Внутрішні характеризують залучення коштів на внутрішньому фінансовому ринку даної країни. Зовнішні пов'язані з надходженням ззовні — від кредиторів інших країн: юридичних та фізичних осіб, урядів або урядових організацій.

Особливе місце займають кредити, які надаються міжнародними організаціями та міжнародними фінансовими інституціями. За способом мобілізації виділяють державні позики, що пов'язані з випуском в обіг державних цінних паперів, а також позики, що оформляються відповідними угодами. За допомогою випуску цінних паперів здійснюється мобілізація вільних коштів юридичних та фізичних осіб. На підставі угод можуть

надаватись міжурядові кредити та кредити від міжнародних фінансових інституцій. За термінами надання державні позики поділяються на коротко-, середньо- та довгострокові. Короткострокові позики у вигляді казначейських векселів надаються на термін до одного року. Середньострокові (1—5 років) і довгострокові (5—20 років) позики базуються на випуску в обіг облігацій.

В Україні випускаються облігації внутрішньої державної позики на коротко- і середньостроковій основі. Значну роль у джерелах покриття бюджетного дефіциту відіграють зовнішні позики. У сучасних умовах дефіцитності державних бюджетів значно активізуються позичкові операції на міждержавному рівні. Тому в останні роки спостерігається регулярний вихід багатьох урядів на міжнародний ринок позичкових капіталів. Причиною цього є переважно недостатня розвиненість національних ринків та більш сприятливі умови на міжнародних ринках. Фінансування державних видатків за рахунок зовнішніх запозичень, використання зовнішніх джерел фінансування є цілком нормальним явищем у економічному житті як в країнах, що розвиваються, так і в економічно розвинених країнах і досі залишається актуальним для України. Залучення фінансових ресурсів із зовнішніх джерел означає, що підприємства і уряди країн з дефіцитом капіталу вдаються до позик у країнах з надлишком капіталу, де ринкова відсоткова ставка нижча. Важливим аргументом на користь державних позик є те, що державне запозичення під час економічних спадів слугує цілям стабілізації економіки, оскільки перешкоджає різкому падінню сукупного попиту. У кращому випадку наростання державного боргу не є загрозливим, оскільки борг частково може погашатися після подолання кризових явищ. Так, вступ економіки на стадію підйому супроводжується зростанням податкових надходжень, а державні витрати при проведенні економічно обґрунтованої політики повинні зменшуватися. Надлишок бюджету, що виникає на цій основі, повинен спрямовуватися на погашення боргів, що виникли під час кризи. Проте такий механізм діє за умови проведення заходів

структурного реформування економіки, у результаті якого відроджувалося національне виробництво, а не наближалася боргова криза.

Державні внутрішні запозичення за 2021 рік дорівнювали 375,3 млрд. грн., з яких:

1) 219,6 млрд. грн. - проведення правочину з державним боргом (репрофайлінг) шляхом обміну облігацій внутрішньої державної позики (ОВДП), що були у власності Національного банку, на нові ОВДП відповідно до пункту 10 Прикінцевих положень Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» та постанови Кабінету Міністрів від 04.01.2020 № 748, з одночасним відображенням здійсненої операції за показником «Погашення»;

2) 70,7 млрд. грн. становили випуски ОВДП згідно з статтею 16 Закону України «Про Державний бюджет України на 2020 рік» та відповідних постанов Кабінету Міністрів України

3) 85,0 млрд. грн. – безпосередньо для фінансування державного бюджету.

Загалом у 2021 році середньозважена відсоткова ставка за розміщеними ОВДП становила 11,7 відсотка проти 9,56 відсотка у 2020 році.

Від приватизації державного майна та інших надходжень, безпосередньо пов’язаних з процесом приватизації, до загального фонду державного бюджету у 2018 році надійшло 3,4 млрд. гривень.

Протягом року погашення та обслуговування боргу здійснювалось вчасно та в повному обсязі, на погашення державного боргу було спрямовано 363,5 млрд. грн. та на обслуговування – 110,5 млрд. гривень.

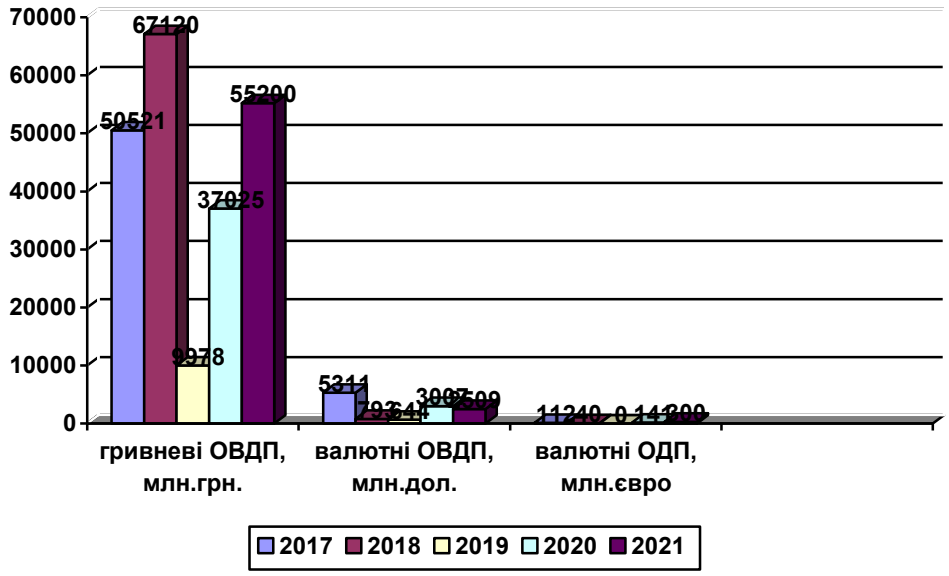

Рисунок 2.11. Залучення коштів до Державного бюджету України за типами ОВДП у 2017-2021 рр.

Погашення боргу у 2020 році здійснено у сумі 111,4 млрд грн, що становило 82,4% річного планового обсягу. Погашення внутрішнього боргу здійснено у сумі 102,4 млрд грн або 84,4 % річного планового обсягу, погашення зовнішнього боргу – 9,0 млрд грн, або 65,1% плану. Щодо попереднього року спостерігалося майже подвоєння розриву між обсягами державних запозичень та погашення боргу з 97,5 до 196,3 млрд грн (див. рисунок 2.10), що призвело до подальшого збільшення суми державного боргу України.

Статтею 5 Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» визначено граничний обсяг державного боргу в сумі 1823,7 млрд. гривень та граничний обсяг гарантованого державою боргу в сумі 579,4 млрд. гривень.

Крім того, після здійснення у 2021 році капіталізації банків на загальну суму 70,7 млрд. грн. відповідно до Статті 16 Закону України «Про Державний бюджет України на 2021 рік» граничний обсяг державного боргу було скориговано на відповідну величину.

На кінець 2021 року державний борг становив 1833,7 млрд. грн., у т. ч. державний зовнішній борг дорівнював 1080,3 млрд. грн., державний внутрішній борг – 753,4 млрд. гривень.

Гарантований державою борг України на кінець 2021 року становив 308,0 млрд. гривень. Сума державного та гарантованого державою боргу України на кінець 2021 року становила 2141,7 млрд. гривень.

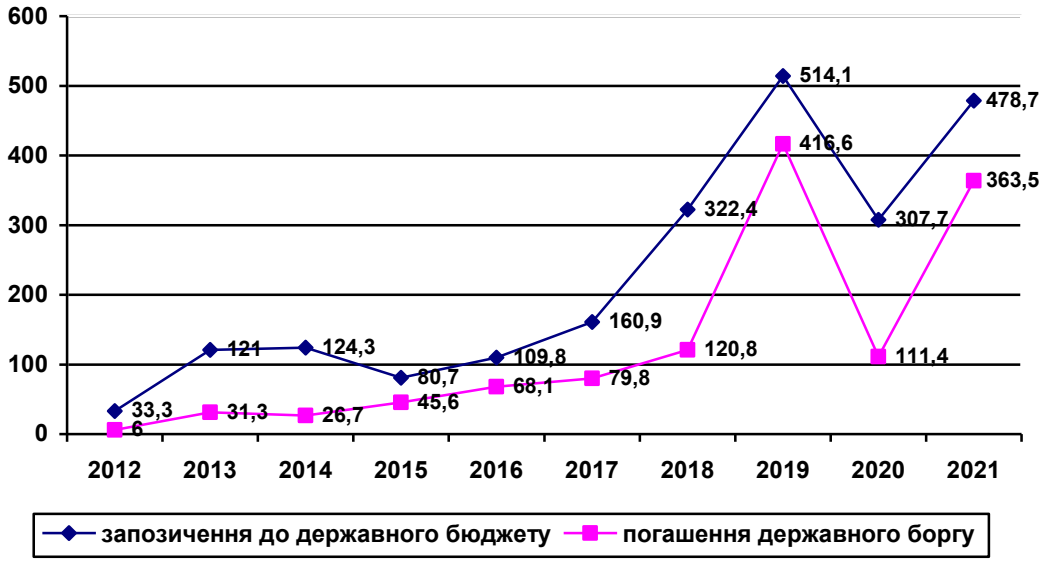

Рисунок 2.12. Порівняння обсягів запозичень до державного бюджету та погашення державного боргу у 2012-2021 роках, млрд..грн.

Обсяги надходжень із різних джерел фінансування зазнали суттєвих змін порівняно з минулими роками (див. рисунок 2.11). У 2020 році найбільш вагомим компонентом стало фінансування за рахунок облігацій внутрішньої позики (ОВДП) завдяки тому, що різниця між надходженнями від випуску ОВДП і погашенням внутрішнього боргу становила 144,2 млрд грн (порівняно з 8 млрд грн. у 2019 році). З іншого боку, величина зовнішнього фінансування дефіциту зменшилася до 33,2 млрд грн, порівняно із 109,7 млрд грн. у 2019 році.

Виклики, які постали перед Державним бюджетом України у 2022 році, пов’язані з потребою фінансування Збройних Сид Украхни, надання

соціальної підтримки населенню, потребували збільшеного фінансового забезпечення на їх вирішення, що призвело до значного збільшення дефіциту державного бюджету.

Тому у 2022 році було скасовано законодавчо встановлені обмеження на верхню межу дефіциту (у розмірі 3 відсотки прогнозного номінального обсягу ВВП) та був затверджений державний бюджет із граничним обсягом дефіциту державного бюджету у сумі 1497,2 млрд грн, або 31,7 відсотка прогнозного обсягу ВВП.

Протягом року, з урахуванням фінансування нагальних потреб, які виникли в результаті війни, річний плановий показник дефіциту державного бюджету постійно переглядався у сторону збільшення і в кінці року становив 1536,6 млрд гривень. Але якщо говорити про фактичний рівень виконання бюджету, то бюджетний дефіцит за результатами виконання становив 914,9 млрд гривень, що становить 59,5 відсотка річного планового показника зі змінами, та відповідає 18,6 відсотка очікуваного обсягу ВВП.

Основним джерелом отримання фінансових ресурсів, необхідних для фінансування державного бюджету у 2022 році, були державні внутрішні та зовнішні запозичення. У цілому за 2022 рік державних запозичень здійснено на суму 1309,1 млрд гривень.

На внутрішньому ринку Міністерство фінансів України регулярно проводило аукціони з розміщення широкого спектру облігацій внутрішніх державних позик (ОВДП), номінованих як в національній, так і в іноземних валютах. Державні внутрішні запозичення до загального фонду державного бюджету були здійснені у сумі 666,9 млрд грн, серед яких:

- 266,9 млрд грн отриманих від ОВДП розміщених на аукціонах, у тому числі 197,2 млрд грн – військові облігації.

Військові облігації стали дієвим інвестиційним інструментом підтримки державного бюджету, доступним для громадян, бізнесу та іноземних інвесторів. Задля залучення громадян України в інвестування у військові облігації Міністерство фінансів запустило спеціальний

інформаційний сайт https://bonds.gov.ua/. Крім того, придбати такі облігації можна через застосунок Дія, обравши відповідну послугу. Понад 350 тисяч нових громадян стали інвесторами у військові облігації та інвестували понад 10 млрд грн, що стало суттєвою допомогою Міністерству фінансів України у забезпеченні безперебійного фінансування військових та соціальних потреб держави.

Але основним джерело фінансування дефіциту бюджету у 2022 році стали державні зовнішні запозичення від іноземних кредиторів, в тому числі від міжнародних фінансових організацій (далі – МФО) та країн-партнерів.

Державні зовнішні запозичення до державного бюджету у 2022 році були здійснені у сумі 612,2 млрд грн, з яких 48,0 млрд грн надійшло від міжнародних фінансових організацій та країн-партнерів до спеціального фонду на впровадження спільних проектів.

Міжнародний валютний фонд та Європейська Комісія одні із перших відреагували на вторгнення російської федерації. Починаючи з березня МВФ надав у 2022 році кредити в рамках інструменту швидкого фінансування (RFI) на загальну суму 88,2 млрд грн (2,0 млрд СПЗ), Європейська Комісія протягом року надала макрофінансову допомогу у сумі 256,4 млрд грн (7,1 млрд євро). Міжнародним банком реконструкції та розвитку, в тому числі у співфінансуванні з Міжнародною асоціацією розвитку, було надано кредити у сумі 82,7 млрд грн (2,5 млрд дол. США), Європейським інвестиційним банком, Німецькою кредитною установою для відбудови та Японським банком міжнародного співробітництва – загальним обсягом у сумі 47,5 млрд грн (1,6 млрд дол. США).

Уряд Канади надав кредити у сумі 60,5 млрд грн (1,9 млрд дол. США), Італії – 7,6 млрд грн (0,2 млрд дол. США), Нідерландів – 7,8 млрд грн (0,2 млрд дол. США), Франції – 13,6 млрд грн (0,4 млрд дол. США).

Зважаючи на пріоритетність залучення до загального фонду грантових коштів, що не призводить до збільшення боргового навантаження на державний бюджет, було вжито дієві заходи щодо унормування питання

залучення грантів на бюджетну підтримку та активізовано роботу з МФО в цьому напрямі.

У 2022 році значно посилилася співпраця зі Світовим банком, який з перших днів повномасштабного вторгнення російської федерації в Україну надавав дієву фінансову підтримку для забезпечення виконання основних функцій держави. Зокрема, було створено нові платформи: Цільовий фонд багатьох донорів (MDTF) та Український фонд допомоги, відновлення та реконструкції (URTF).

Додатковим джерелом покриття дефіциту державного бюджету були надходження від приватизації державного майна. Так, за 2022 рік до державного бюджету від приватизації державного майна фактично надійшло 1,7 млрд грн при плановому річному показнику у сумі 8,0 млрд гривень.

Висновок до розділу 2.

У структурі доходів бюджету основне місце займають податкові надходження. Для податкових надходжень до 2022 р. характерне стабільне зрос¬тання в номінальному вираженні (2018 р. – 986 млрд.грн, 2019 р. – 1070 млрд.грн, 2020 р. – 1137,7 млрд.грн, 2021р. - 1453,8 млрд.грн., 2022 р. – 1343,2 млрд.грн).

Основними бюджетоутворюючими податками залишаються податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та ак¬цизний податок. Порівнюючи динаміку надходжень основних бюджетоформуючих податків та їх вплив на загальну структуру податкових надходжень, слід зазначити, що частка податку на прибуток підприємств зменшується, тоді як частка непрямих податків зростає, що відповідає реалізації податкової політики - перенесенню податкового навантаження з праці та капіталу на споживання. Водночас слід зазначити, що багатофакторність впливу на формування дохідної частини бюджету в сучасних умовах пов’язана з реформуванням бюджетно- податкової системи, зміною важелів регулювання економікою, включно зі стимулюванням виробництва кінцевого продукту (зокрема

надання преференцій окремим пріоритетним галузям економіки) та відповідного його розподілу між учасниками ринкових відносин.

Динаміка податкових надходжень до державного бюджету насам¬перед залежить від розвитку макроекономічної ситуації в державі. Головним і узагальнюючим макроекономічним показником є валовий внутрішній продукт, що відображає динаміку розвитку виробництва, товарних операцій, сальдо торгового балансу, доходів населення і, як наслідок, збільшення торговельних операцій та обороту грошової маси в державі.

Проведено моніторинг податкових надходжень до державного бюджету в залежності від місця розташування платника, тобто за регіональним розподілом. Як виявилось в ході вивчення цього питання, розподіл податкових надходжень за регіонами України є високо диференційованим.

Більше третини податків (36,67%) надходить з м. Києва та Київської області. Інші регіони України вносять менше 10% кожен. Серед відносних лідерів знаходяться Дніпропетровська (8,58%), Одеська (7,81%), Харківська (6,67%), Львівська (5,52%), Полтавська (4,48%) та Донецька (4,1%) області. Варіація податкових надходжень інших регіонів – 3 в.п. Найменша частка (до 1%) – Чернівецька, Херсонська, Кіровоградська, Тернопільська та Луганська області.

РОЗДІЛ 3. УДОСКОНАЛЕННЯ УПРАВЛІННЯ ФОРМУВАННЯМ І ЗМІЦНЕННЯМ ДОХОДІВ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

3.1. Основні напрями удосконалення планування доходів бюджету

Серед структурних елементів бюджетного механізму, спрямованих на ефективне розв'язання з боку держави економічних і соціальних завдань в умовах ринкових відносин, особливе місце і роль відводиться бюджетному плануванню. Воно є основою всієї роботи, пов'язаної з державним бюджетом України. Метою бюджетного планування є забезпечення ефективного розподілу бюджетних ресурсів і за рахунок цього впливати на економічний та соціальний розвиток. Бюджетне планування активно впливає на весь процес фінансового планування в державі та дає змогу виявити внутрішні резерви підвищення ефективності економіки і врахувати їх під час планування бюджетних показників. Воно також створює умови для здійснення бюджетного контролю за мобілізацією та розподілом бюджетних ресурсів.

Торкаючись історичного аспекту використання бюджетного планування, слід зауважити, що він є найстарішим методом бюджетного механізму, та одночасно основною передумовою виникнення бюджету держави взагалі. Так, російський фахівець В.М. Пушкарева зазначає – бюджет з'являється не тоді коли держава здійснює витрати та вишукує необхідні для цього кошти, а тоді коли вона в свою діяльність вводить планування, тобто складає кошторис на визначений період.

Також відзначимо, що повноцінне планування, тобто планування як процес, який забезпечує збалансованість певних видів ресурсів відповідно до заданого проміжку часу та об'єкта управління, в економічному житті держави з'являється саме у вигляді бюджетного планування, зокрема професор М.І. Фридман, на початку XX ст., посилаючись на М.І. Туган-

Барановського, писав: від народного господарства – сфери без свідомого, неврегульованого – фінансове господарство відрізняється як область планомірного та організованого господарства.

Зауважимо, що тривалий проміжок часу бюджетне планування ототожнювалось з фінансовим плануванням і не розглядалось як окрема його частина. Проте вже у сучасному фінансовому словнику наведене наступне визначення бюджетного планування. Бюджетне планування – комплекс організаційно-технічних, методичних і методологічних заходів для визначення доходів і видатків бюджетів на всіх стадіях бюджетного процесу. І є складовою частиною фінансового планування. Ще однією особливістю бюджетного планування в сучасних умовах є те що його активно використовують як на загальнодержавному рівні, так і на рівні окремих підприємств різної форми власності.

Розглянемо деякі визначення суті бюджетного планування, що наявні в сучасній економічній літературі. Так, професор О.Д. Василик наводить наступне визначення: “Бюджетне планування – це науково обґрунтований процес визначення джерел створення і напрямів використання бюджетних ресурсів в економіці держави з метою забезпечення стабільного економічного і соціального розвитку”. І.Я. Чугунов зазначає, що система перспективного бюджетного планування є однією з основних складових систем державного регулювання економіки і являє собою сукупність функціональних фінансово-бюджетних та економічних елементів, зокрема, дохідна частина бюджету, видаткова частина бюджету, дефіцит (профіцит) бюджету, державний борг, податкове регулювання, міжбюджетні відносини, економічні процеси країни, зовнішнє економічне середовище та взаємозв’язки між ними”. В.М. Федосов трактує бюджетне планування як своєрідний інструмент системи фінансового управління, спрямований на підвищення ефективності, дієвості та прозорості державного сектору, що здійснюється шляхом встановлення бюджетних цілей не тільки на наступний (плановий) рік, а й на перспективу, зокрема середньострокову (до трьох

років).” О.Г. Мельник, зазначає: “бюджетне планування є видом управлінської діяльності, який пов’язаний із розробленням в організації бюджетів різних видів і для різних об’єктів, формуванням моделі їхньої консолідації для отримання зведених бюджетів організації Г.К. Шеховцев відзначає, що в широкому значенні до бюджетного планування відноситься безпосередньо планування (складання) бюджету по всіх ланках бюджетної системи та його виконання. В.Г. Дем’янишин визначає бюджетне планування як процес, в якому забезпечуються необхідні фінансові пропорції згідно з планом економічного і соціального розвитку; визначається обсяг доходів бюджету та резерв їхнього росту; обсяг видатків та резерви їх скорочення; створюється належна фінансова база соціального захисту населення; розподіляються доходи і видатки між окремими ланками бюджетної системи, утворюються державні матеріальні та бюджетні резерви. За визначенням І.Р. Михасюка бюджетне планування – це по суті ресурсне планування, яке визначає державні витрати з бюджету на вирішення важливих проблем, які з об’єктивних причин не може реалізувати ринковий механізм.

Аналізуючи наведені визначення бюджетного планування, можна відзначити існування різних підходів до визначення суті цієї категорії. На нашу думку, найбільшим упущенням сучасних дослідників у визначенні поняття бюджетного планування є відсутність джерел забезпечення його використання, а саме законодавчого та інформаційного. Без цих джерел застосування передових сучасних методів бюджетного планування приречене на низьку ефективність та відповідно не достатню результативність. Прикладом цього може бути практика бюджетного планування у нашій державі впродовж років незалежності. Крім того, поняття бюджетного планування є невід’ємним від бюджетної політики, оскільки функції бюджетного планування залежать від напрямків бюджетної політики.

Таким чином, на нашу думку, бюджетне планування – це науково обґрунтований та законодавчо закріплений процес діяльності держави,

покликаний визначити джерела створення та напрямки використання фондів бюджетних ресурсів, відповідно, до інформаційного забезпечення бюджетною політикою держави, з метою забезпечення економічного і соціального розвитку та підвищення рівня суспільного добробуту.

Основні організаційні і методичні принципи бюджетного планування і прогнозування закладені в Бюджетному Кодексі. Так, Кодексом передбачено, що міністр фінансів України на підставі основних макроекономічних показників економічного і соціального розвитку України на наступний бюджетний період та аналізу виконання бюджету у поточному бюджетному періоді визначає загальний рівень доходів та видатків бюджету і дає оцінку обсягу фінансування бюджету для складання пропозицій проекту Державного бюджету України. Він же визначає основні організаційно-методичні засади бюджетного планування, які використовуються для підготовки бюджетних запитів.

За таких умов однією з ключових проблем, які підлягають розв’язанню в ході здійснюваної реформи, стало вдосконалення бюджетного планування, що вимагає комплексної перебудови всієї системи фінансового планування, встановлення жорсткої залежності державних видатків від наявних доходів, створення сприятливих умов для розвитку економіки, оскільки, бюджетне планування, яке в сукупності бюджетних методів є інструментом макроекономічного регулювання, за допомогою яких необхідно вирішувати завдання створення сприятливого середовища для розвитку ринкових відносин, є одним із найголовніших. В умовах як ринкової економіки, так і перехідної, провідна роль бюджету в перерозподілі фінансових ресурсів є об’єктивною реальністю.

Складанню проекту бюджету передує досить значна аналітична робота. Так, Уряд повинен подати до Верховної Ради не пізніше “01” червня поточного року свої пропозиції щодо основних напрямків бюджетної політики на наступний бюджетний період.

Вказані пропозиції повинні містити значну кількість статистичних даних і аналітичних розробок, серед яких: показник частки валового внутрішнього продукту, що передбачається перерозподіляти через зведений бюджет України, граничний розмір державного боргу, показник питомої ваги капітальних вкладень, взаємовідносини державного бюджету з місцевими, перелік захищених статей бюджету та інше. Слід враховувати, що проект основних напрямків повинен ґрунтуватись на прогнозних макропоказниках економічного і соціального розвитку України на наступний бюджетний період із зазначенням показників обсягу валового внутрішнього продукту, індексів споживчих та гуртових цін, прогнозованого офіційного обмінного курсу гривні у середньому за рік та на кінець року, прогнозованого рівня безробіття.

Як уже наголошувалось раніше, ефективність бюджетного механізму закладається на стадії планування показників бюджету. Проте, методи планування показників бюджету на сьогодні є найбільш науково недослідженими проблемами, відсутнє також правове забезпечення бюджетного планування.

Основою бюджетного планування повинно бути складання балансу фінансових ресурсів держави як системи показників, відзначимо, баланс фінансових ресурсів держави, по своїй суті являє собою систему фінансових показників, що відображають створення і використання фінансових ресурсів у всіх секторах економіки держави.

Основною метою розробки фінансового балансу, на нашу думку, є:

- розрахунок розмірів фінансових ресурсів, що створені в державі в різних секторах економіки і можуть бути використані для фінансового забезпечення соціально-економічного розвитку на прогнозний період;

- досягнення збалансованості доходів і видатків держави і визначення потреби в фінансових ресурсах для економічного і соціального розвитку на відповідний період;

- створення економічно обґрунтованої інформаційної бази для розрахунків проекту державного бюджету, місцевих бюджетів, централізованих фондів цільового призначення, балансу грошових доходів і витрат населення, платіжного балансу та інших фінансових балансів.

Кожний вид бюджетного планування повинен здійснюватись за відповідною схемою, тобто мати свій перелік показників. Так, на нашу думку, стратегічне планування повинне включати наступні показники по доходах: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; офіційні трансферти.

Під бюджетним плануванням, розуміють, процес визначення обсягу фінансових ресурсів за джерелами формування та напрямами їх цільового використання згідно з виробничими й маркетинговими показниками підприємства у плановому періоді. У свою чергу, фінансове планування — це науковий процес обгрунтування на певний період руху фінансових ресурсів підприємств і відповідних відносин. Або «процес обгрунтування на певний період руху фінансових ресурсів підприємства і відповідних фінансових відносин».

При бюджетному плануванні широко використовуються як сучасні, так і традиційні методи планування, завдяки яким встановлюються обсяги доходів і видатків. Серед методів бюджетного планування виділимо балансовий, завдяки якому видатки узгоджуються із джерелами їх покриття. Цей метод застосовується як за суспільної форми власності, так і у країнах із ринковою економікою.

Крім балансового застосовуються такі методи: коефіцієнтів (коефіцієнт ліквідності, прибутковості, обіговості тощо), нормативний і програмний. Нормативний метод використовується при визначенні обсягів доходів і видатків на всіх рівнях. Зауважимо, що ефективність використання бюджетних коштів залежить від обгрунтованості нормативів бюджетного планування, які мають враховувати економічні, екологічні, кліматичні умови регіону. На жаль, вони не завжди відповідають вимогам,

тому місцеві органи самоврядування висловлюють незадоволення деякими з них.

Програмний метод визначає мету використання бюджетних коштів. Як уже наголошувалося, застосовуються програми економічного й соціального розвитку, фінансування яких здійснюється з допомогою програмно-цільового методу. Головною метою запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі є встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів та результатами їх використання.

Варто також назвати такий метод, як бюджетування, який поки що не набув поширення в нашій країні, але з часом використовуватиметься на рівні розвинутих європейських країн. Застосування цього методу дає змогу здійснити те, що неможливо зробити при постатейному бюджеті, а саме встановити зв'язки між виділеними бюджетними коштами та виходом продукції. При цьому треба сказати, що бюджетування потребує ширшої аналітичної інформації й відповідної кваліфікації виконавців робіт.

Зазначені методи бюджетного планування спрямовані на підвищення результативності використання бюджетних коштів. Разом із тим ефективність їх використання значною мірою залежить від того, наскільки вони пов'язані з доходами й видатками, які мають визначатися на основі стратегічного плану розвитку.

На сьогоднішній день вважається, найбільш прогресивною й ефективною формою бюджетування є програмно-цільове бюджетування, яке використовується в багатьох країнах світу. Це не просто нова технологія калькулювання витрат на різні види державної діяльності. Це система багатоаспектного аналітичного підходу до процесу прийняття рішень щодо бюджету в державноому секторі.

Проблемам застосування у бюджетному процесі програмно-цільового методу як одного з основних напрямів підвищення ефективності управління бюджетними коштами у контексті забезпечення поступального макроекономічного розвитку останнім часом присвячується велика

кількість теоретичних та практичних розробок. Це стосується як країн, які лише починають застосовувати цей підхід до формування та використання бюджетних коштів, так і країн, що є вже на сьогодні "класичними" з точки зору теоретичних та практичних напрацювань щодо застосування програмно-цільового методу.

Останніми роками в Україні з'явилися суттєві нормативно-правові та практичні напрацювання щодо упровадження елементів програмно-цільового методу у бюджетному процесі. Проте слід зазначити, що нині програмно-цільовий метод усе ще застосовується в Україні відокремлено від інших інструментів макроекономічної та фінансової політики, а саме як технологія формування поточного бюджету у розрізі бюджетних програм. Тим часом, спираючись на методологічні та практичні напрацювання країн, які є сьогодні "класичними" щодо використання програмно-цільового методу, слід констатувати, що система формування бюджету на основі програм повинна базуватися на системі прийняття рішень щодо розроблення, аналізу та впровадження і відповідного розподілу ресурсів – на коротко-, середню- та довгострокову перспективу.

Отже, планування доходів та видатків бюджету грунтується на прогнозі основних соціально-економічних показників розвитку країни на відповідний період, проте здійснюване нині середньострокове бюджетне планування є практично відокремленим від поточного бюджетування і має радше декларативний, аніж практичний характер: середньострокові плановані показники виконують роль скоріше довідкової інформації і не є основою для планування фінансових показників щорічного бюджету. Така ситуація, на наш погляд, пояснюється здебільшого відсутністю затвердженої методології середньострокового планування бюджету, яка б давала змогу адекватно пов'язати визначені довгострокові цілі з очікуваними бюджетними ресурсами на відповідний період. Вважаємо, що основними моментами, які мають бути враховані при розробці цієї методології, мають стати такі:

- процес середньострокового прогнозування бюджету повинен мати імітаційно-сценарний характер, тобто це повинна бути множина середиьострокових прогнозів, отриманих, виходячи з різних очікуваних перспектив макроекономічного розвитку. Як правило, це три групи сценарних прогнозів — песимістичні, базові, оптимістичні — відповідно до яких розробляються ймовірні варіанти формування та використання бюджетних ресурсів;

- на основі середньострокового прогнозування бюджету має бути окреслено коло проблем, що з високим ступенем ймовірності можуть виникнути протягом середньострокового періоду. Необхідно здійснити ґрунтовний аналіз таких проблем та розробити пропозиції щодо їх усунення;

- грунтуючись на отриманих середньострокових прогнозах бюджету, слід розробити комплекс заходів щодо коригування політики держави у сфері доходів та видатків бюджету, а також здійснення боргової політики на відповідний період;

- аналіз отриманих прогнозів бюджету з урахуванням розроблених превентивних заходів з усунення визначених ризиків дає можливість визначити найімовірніші значення основних бюджетних показників за роками середньострокового періоду;

- базуючись на результатах середньострокового прогнозу бюджету, слід оцінити обсяг видатків у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів за роками відповідного періоду та довести до їх відома означені обсяги очікуваного бюджетного фінансування (за роками) як граничні.

Середньострокове бюджетне планування не є відокремленим процесом. Воно має здійснюватися у контексті визначеної стратегії макроекономічного розвитку. Тобто формування бюджетних видатків на середньострокову перспективу (за роками) повинно відповідати стратегічним цілям діяльності головних розпорядників бюджетних коштів, затверджених нормативно-правовими документами на рівні держави, або,

інакше кажучи, бюджетні програми мають розроблятися як засіб фінансового забезпечення стратегічних планів розвитку держави — на загальнодержавному, галузевому та регіональному рівнях. Саме стратегічні цілі, поставлені суспільством, мають стати основою для розробки середньострокових планів розвитку і, відповідно, середньострокових бюджетних програм як фінансових засобів їх реалізації.

Проте слід зазначити, що в Україні нині відсутня єдина стратегія соціально-економічного розвитку держави. Існує велика кількість програм — соціально-економічного розвитку, розвитку окремих галузей економіки, регіонального розвитку, державних цільових програм тошо, які є відособленими та нескоординованими між собою, не призначені для розв'язання певної стратегічної мети суспільного розвитку, крім того, погано сплановані та погано виконуються (або не виконуються взагалі). Така ситуація зводить нанівець зусилля із планування бюджету, підвищення його оптимальносп та ефективності, розпорошує державні фінанси, призводить до значних фінансових втрат суспільства. Отже, на сьогодні надзвичайно важливою є проблема розробки єдиної стратегії соціально-економічного розвитку держави, з чітким формулюванням суспільних пріоритетів, цільових установок та завдань, у відповідність до якої слід привести всі інші програми та проекти розвитку. Лише за таких умов може йтися про запровадження стратегічного бюджетного планування на практиці, а не лише у теоретичній площині.

Основними напрямами розвитку стратегічного бюджетного планування, на наш погляд, є такі: удосконалення методології прогнозування соціально-економічного розвитку, підвищення обгрунтованості, надійності та точності прогнозів; запровадження для основних розпорядників бюджетних коштів принципу обов'язковості складання стратегічних планів діяльності відповідно до стратегії соціально-економічного розвитку країни; запровадження складання середньострокових та довгострокових бюджетних планів (стратегій) разом зі складанням щорічного бюджету.

Найоптимальнішою формою подання стратегій суспільного розвитку — на рівні держави, окремих галузей чи адміністративно-територіальних одиниць — вбачають державні цільові програми.

Слід зауважити, що з прийняттям Закону України «Про державні цільові програми» запровадження програмно-цільового методу у бюджетному процесі набуло нової якості. Проте існує низка проблем, що потребують свого розв'язання. На наш погляд, основними напрямами удосконалення механізмів державних цільових програм у рамках програмно-цільового фінансування є такі:

1. На сьогодні в Україні затверджено велику кількість державних цільових програм майже в усіх галузях економіки та сферах суспільного життя, причому число цих програм постійно зростає. Це викликає великі труднощі з їх фінансуванням, що спричиняє розпорошення бюджетних коштів, значне недофінансування програм, зрив графіків їх виконання, низьку результативність та неефективність бюджетних вкладень і призводить до прямих втрат бюджетних коштів та недосягнення макроекономічних очікувань. Ситуація ускладнюється відсутністю чітких концепції суспільного розвитку та пріоритетів державної політики, що не дає змоги оптимально використовувати обмежені державні ресурси. Отже, задля підвищення ефективності бюджетних витрат та удосконалення методу програмно-цільового фінансування вкрай важливим є приведення практики підготовки та затвердження державних цільових програм відповідно до вимог зазначеного закону та інших нормативно-правових актів у цій сфері.

2. Необхідна ревізія усіх чинних державних цільових програм, виходячи з сучасних реалій макроекономічного розвитку країни, пріоритетів державної політики, можливостей державного бюджету (у тому числі перспективних), нового чинного законодавства у сфері програмно-цільового фінансування, вимог, що висуваються до державної підтримки з боку ЄС та СОТ. Державні цільові програми, виходячи із загальнодержавних пріоритетів, мають бути переглянуті та розподілені на:

а) програми, що є найпріоритетнішими і повинні фінансуватися в установлені строки у повному обсязі;

б) програми, що є актуальними, але фінансування яких за обмежених бюджетних ресурсів може бути часткою скорочене;

в) програми, що втратили свою актуальність і дія яких, виходячи з нових державних пріоритетів, має бути припинена.

При цьому кількість державних цільових програм має бути істотно скорочена. Доцільно увести практику щорічного перегляду програм з урахуванням пріоритетів економічного розвитку, проміжних результатів їх реалізації та існуючих можливостей бюджету щодо їх фінансування.

3. З огляду на декларовані наміри України щодо вступу до ЄС та СОТ необхідним є запровадження проведення експертизи діючих та розроблюваних державних цільових програм на предмет їх відповідності принципам цих організацій у сфері надання державної підтримки.

4. Оскільки ефективність державної цільової програми значною мірою залежить від її обґрунтованості, чіткості подання та визначених кінцевих результатів, доцільним є нормативне затвердження необхідності застосування принципів проектного фінансування і управління до розробки та реалізації державних цільових програм.

5. На сьогодні серйозним недоліком державних цільових програм є низький рівень їх інвестиційної та інноваційної складової, хоча саме цим визначається кінцевий економічний ефект від упровадження програм. Така ситуація, власне, зводить нанівець саму суть застосування програмно-цільового методу у бюджетному процесі, що полягає у встановленні безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів і результатами їх використання. Отже, при перегляді вже чинних чи затвердженні нових державних цільових програм перевага має надаватися програмам, що становлять належним чином обгрунтовані та прораховані інвестиційні проекти (сукупність інвестиційних проектів) та відрізняються інноваційним характером.

6. Мають бути розроблені та нормативно врегульовані чіткі критерії відбору та затвердження державних цільових програм на середньо- та довгострокову перспективу, які враховували б таке:

— ступінь відповідності мети державної цільової програми суспільним пріоритетам, сформульованим у законодавчих урядових документах;

— неможливість досягти поставленої мети іншими (нецільовими) методами;

— істотний макроекономічний ефект від упровадження державної цільової програми;

— значний рівень інвестиційної та інноваційної складової у загальному обсязі планованих витрат;

— наявність та обгрунтованість інвестиційних проектів, що розробляються у рамках державних цільових програм;

— наявність контрольних показників, шо відображають результативність реалізації заходів програми та ін.

7. Особливого значення для забезпечення ефективності державної цільової програми і відповідно забезпечення цільового й ефективного використання бюджетних коштів набуває налагодження дієвого контролю за виконанням державних цільових програм. Основними моментами забезпечення належного контролю видаються такі:

— досягнення максимального рівня порівнянності та взаємоузгодженості бюджетних і державних шльових програм;

— налагодження постійного моніторингу за ходом реалізації державних цільових програм та використанням бюджетних коштів. З метою нагляду за перебігом виконання державних цільових програм та розробки управлінських рішень у організаційній структурі державного замовника доцільно виділити спеціальні структурні підрозділи, відповідальні за ті чи ті аспекти здійснення державних цільових програм;

— чітке визначення функцій, повноважень та відповідальності замовників державних цільових програм щодо вчасного досягнення

поставлених проміжних та кінцевих цілей, надходження та використання фінансових ресурсів тощо, включаючи персональну відповідальність;

— формалізація структури звітності про перебіг та результати реалізації державних цільових програм та ін.

8. У статті 4 Закону України «Про державні цільові програми» визначається, що заходи, завдання та показники державних цільових програм включаються до відповідних розділів Державної програми економічного і соціального розвитку України на відповідний рік і враховуються під час складання проекту Державного бюджету України на відповідний рік.

Проте успішність реалізації затверджених державних цільових програм великою мірою залежить від забезпечення їх фінансування у запланованих обсягах відповідно до затвердженого графіка. Оскільки державні цільові програми, по-перше, мають довгостроковий характер, по-друге, потребують значних фінансових вкладень, постає дуже серйозне питання забезпечення узгодження фінансування державних цільових програм на увесь період їх реалізації з перспективними можливостями бюджету на відповідний період. Незабезпечення такого узгодження з самого моменту затвердження державної цільової програми спричиняє істотні ризики недофінансування програми, недосягнення запланованих цілей та відповідно втрату очікуваних макроекономічних вигід, часу та бюджетних коштів. Отже, для вирішення суперечності між довгостроковим характером державних цільових програм та оперативним (щорічним) характером їх фінансування необхідно розробити та запровадити методику узгодження державних цільових програм з процесом формування державного бюджету на середньостроковий період. Ця методика має включати можливості перегляду державних цільових програм відповідно до бюджетних очікувань на середньострокову перспективу.

Бюджетні програми формуються на основі державних цільових програм, при цьому певна бюджетна програма може включати як кілька державних

цільових програм, так і окремі частини кількох державних цільових програм. Така практика призводить до неузгодженості між державними цільовими програмами та бюджетними програмами, непрозорості фінансових потоків, що значно знижує ефективність та контрольованість використання бюджетних коштів. Отже, важливим завданням є досягнення максимального рівня порівнянності та взаємоузгодженості бюджетних і державних цільових програм.

Підвищення ефективності бюджетного програмування потребує забезпечення дієвого контролю за виконанням бюджетних програм. У цьому контексті особливого значення набуває удосконалення інформаційно-аналітичних можливостей щодо здійснення моніторингу бюджетних програм, включаючи аналіз їх виконання за контрольними (результативними) показниками, представленими у паспорті бюджетної програми. Нині використання результативних показників має в Україні радше формальний, аніж аналітичний характер, оскільки визначені показники часто є просто статистичними і не дають чіткого уявлення про ступінь досягнення запланованих цілей чи ступінь ефективності використання бюджетних коштів, а отже, не можуть бути використані для оцінки ефективності програми і прийняття рішення щодо доцільності її подальшої реалізації. Як один із шляхів збільшення ваги результативним показників може стати упровадження регулярних звітів керівників розпорядників бюджетних коштів перед відповідними органами виконавчої влади щодо результативності та ефективності використання бюджетних коштів у рамках виконуваних бюджетних програм.

Виходячи з вищевикладеного, формування та виконання бюджету на основі застосування програмно-цільового методу повинно передбачати реалізацію таких етапів:

- визначення стратегічних цілей, формулювання завдань та пріоритетів соціально-економічного розвитку. Здійснення стратегічного планування;

- на основі визначених стратегічних завдань розробка середньострокових прогнозів соціально-економічного розвитку, виходячи з ймовірних сценаріїв

розвитку подій. Вибір найреалістичнішого сценарію (або групи сценаріїв — базового, песимістичного, оптимістичного);

- формування середньострокового бюджету з визначенням щорічних поточних та капітальних видатків для забезпечення запланованих заходів та державних цільових програм відповідно до найреалістичнішого середньострокового сценарію соціально-економічного розвитку (групи сценаріїв — базового, песимістичного, реалістичного);

- формування короткострокової програми соціально-економічного розвитку на поточний рік, виходячи із завдань середньострокового плану соціально-економічного розвитку;

- підготовка щорічного бюджету, виходячи із короткострокової програми соціально-економічного розвитку та ключових показників середньострокового бюджету для забезпечення виконання середньострокових та стратегічних пріоритетів та завдань;

- виконання щорічного бюджету за доходами та видатками, у тому числі за державними цільовими програмами;

- здійснення моніторингу та аналізу виконання щорічного бюджету за доходами та видатками, у тому числі за державними цільовими програмами, розроблення управлінських рішень щодо забезпечення виконання бюджету чи його коригування;

- здійснення аналізу щодо ступеня досягнення поставлених цілей, забезпечення ефективності бюджетних витрат та їх цільового характеру. Формування висновків та застережень для перспективних планів соціально-економічного розвитку та бюджетів на наступні роки;

- коригування середньострокового плану соціально-економічного розвитку та середньострокового бюджету, виходячи з результатів виконання поточного бюджету та досягнення поставлених у поточному році цілей; уточнених стратегічних цілей; уточнених середньострокових прогнозів;

- підготовка короткострокової програми сошально-економічного розвитку на наступний рік;

- підготовка щорічного бюджету на наступний рік.

Усі запропоновані заходи треба здійснювати поступово, з урахуванням зарубіжного досвіду реформування державного управління, важливою складовою якого є запровадження сучасних технологій бюджетування. Аналіз світового досвіду допоможе не тільки оцінити переваги та недоліки різних методів бюджетування, а й обрати та поступово впровадити оптимаальний для України варіант.

3.2. Підвищення ролі податків у формуванні доходної частини Державного бюджету України

Основним джерелом наповнення дохідної частини Державного бюджету в Україні є податкові надходження, їх частка в структурі доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів) протягом останніх шести років у середньому становить біля 80 %, таким чином, доходи державного бюджету залежать в основному від податкових надходжень.

З прийняттям Податкового кодексу України суттєво змінюється вектор при визначенні розмірів ставок податків. Ставка податку на прибуто підприємств становить 18%. Запропоноване подальше зменшення ставки податку на прибуток підприємств до 16 % та податку на додану вартість до 17 % має сприяти створенню додаткового фінансового ресурсу в економіці - обігових коштів у суб'єктів господарювання, які будуть спрямовані на інвестиції в модернізацію виробництва, створення нових підприємств і відповідно нових робочих місць, що в кінцевому результаті сприятиме зростанню надходжень до бюджетів усіх рівнів.

Поступове зниження податкового навантаження та інші новації Податкового кодексу мають суттєво вплинути на дохідну частину бюджету. Необхідно запровадити систему моніторингу податкових надходжень з метою прийняття управлінських рішень щодо подальшого вдосконалення податкового законодавства.

Разом з тим, подальшого вдосконалення потребує система оподаткування рентних платежів, екологічного податку та деяких інших податків, які згідно з новою бюджетною класифікацією належать до податкових надходжень.

Крім того, структурні зміни в економіці, зміна кон'юнктури на світових ринках, можливість другої хвилі фінансової кризи в країнах ЄС та світі теж зумовлюють необхідність внесення змін до Податкового кодексу України.

Подальша робота з удосконалення Податкового кодексу України потребує комплексного підходу, який має включати узгодження податкового та митного законодавства (прийняття Митного кодексу України, робота над яким триває), проведення пенсійної реформи (поступове зменшення розміру єдиного соціального внеску сприятиме легалізації реальної заробітної плати), забезпечення партнерських відносин між платниками податків та контролюючими органами (формування нової податкової культури, зручних та зрозумілих умов для практичного застосування Податкового кодексу України), реалізації судової реформи тощо.

Отже, багатофакторність впливу на формування дохідної частини бюджету в сучасних умовах пов'язана з реформуванням бюджетної та податкової систем, зі зміною важелів регулювання економікою, включно зі зниженням податкового навантаження на бізнес-середовище, стимулюванням виробництва кінцевого продукту, зокрема преференціями для окремих пріоритетних галузей економіки, що відобразиться в динаміці надходжень доходів державного бюджету та його структурі у 2023 та 2024 рр.

Одним з факторів стримання надходжень до консолідованого бюджету є значний рівень тіньової економіки, що частково пояснюється істотним навантаженням на заробітну плату - платежі на соціальне страхування, що спонукає до зростання обсягів заробітної плати в неофіційній економіці та неофіційній зайнятості на ринку праці.

Водночас, за оцінками деяких експертів, тіньова економіка пов'язана не стільки з податковим навантаженням на бізнес, скільки з неефективним

функціонуванням податкової системи, і насамперед неналежним виконанням податкових законів. Без вирішення комплексних проблем правової системи, яка вимагає інституційних змін у країні, залишатиметься середовище для тіньових операцій і корупційних схем, що у свою чергу призводитиме до зменшення надходжень до бюджетів усіх рівнів, передусім державного бюджету, і відповідно до дестабілізації державних фінансів.

З метою підвищення точності та адекватності результатів під час прогнозування доходів Державного бюджету України на 2023 р. розрахунки здійснювалися за кількома варіантами: з використанням номінальних показників, показників у вигляді частки доходів від ВВП та на основі оцінювання величини бази оподаткування.

Контроль за належним виконанням бюджетно-податкового законодавства, якісне проведення економічних реформ, забезпечення зайнятості населення, стимулювання економічного зростання за рахунок удосконаленої бюджетно-податкової системи та процесів детінізаціїі економіки забезпечать сталу мобілізацію коштів до дохідної частини бюджетів усіх рівнів.

Системний та регулярний аналіз доходів і видатків бюджету однорічного бюджету в межах трирічного середньострокового ковзного планування і прогнозування, дасть змогу оперативно виявляти відхилення від планових показників з метою їх виконання, що вдосконалюватиме методи перспективного планування і прогнозування дохідної частини бюджету і сприятиме стабілізації державного бюджету.

З прийняттям Податкового кодексу України у 2010 р. та внесенням до нього змін у 2011 р. системно усувається безліч проблем податкового законодавства, окреслених Президентом України, досягається загальна мета реформування податкової системи - стабілізація державних фінансів, поліпшення бізнес-середовища та конкурентоспроможності української економіки.

Забезпечення стабільності економічного зростання країни створюватиме соціальне підґрунтя для добровільної сплати податків і відповідного нарощування бюджетних надходжень на центральному та місцевому рівнях.

Висновок до розділу 3.

Бюджетне планування – це науково обґрунтований та законодавчо закріплений процес діяльності держави, покликаний визначити джерела створення та напрямки використання фондів бюджетних ресурсів, відповідно, до інформаційного забезпечення бюджетною політикою держави, з метою забезпечення економічного і соціального розвитку та підвищення рівня суспільного добробуту.

Кожний вид бюджетного планування повинен здійснюватись за відповідною схемою, тобто мати свій перелік показників. Так, на нашу думку, стратегічне планування повинне включати наступні показники по доходах: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій з капіталом; офіційні трансферти.

Контроль за належним виконанням бюджетно-податкового законодавства, якісне проведення економічних реформ, забезпечення зайнятості населення, стимулювання економічного зростання за рахунок удосконаленої бюджетно-податкової системи та процесів детінізації економіки забезпечать сталу мобілізацію коштів до дохідної частини бюджетів усіх рівнів.

ВИСНОВКИ

Проведені нами в магістерській роботі дослідження дають змогу зробити висновки про те, що державний бюджет – це основний фінансовий план держави, що відображає утворення і використання фінансових ресурсів для забезпечення функцій, які виконують органи державної влади. Він характеризує систему економічних відносин з формування державних фінансових ресурсів і напрями використання останніх в інтересах суспільства. за допомогою державного бюджету формується структура суспільного виробництва.

За допомогою державного бюджету держава виконує свою регуляторну функцію. В ринкових умовах державне регулювання реальної економіки спрямовується насамперед на створення сприятливих умов для юридичних та фізичних осіб в інтересах суспільства в цілому, але не у власних інтересах окремих верств населення та осіб, з використанням таких потужних важелів, як податки та бюджетні витрати.

Доходи бюджету – це економічні відносини з приводу розподілу ВВП, які виникають у процесі формування грошових фондів держави.

Детальне групування доходів бюджету визначено наказом Міністерства фінансів України. Класифікація доходів бюджету відповідно до бюджетної класифікації передбачає їх поділ на такі види: податкові надходження, неподаткові надходження, доходи від операцій з капіталом, офіційні трансферти.

Вплив податків на рівень життя населення через реалізацію їх фіскальної функції має опосередкований характер і знаходить свій вираз у фінансовому забезпеченні виконання державою її функцій, утому числі і соціальної. Від того, які обсяги коштів має держава у своєму розпорядженні, залежать:можливості держави щодо регулювання економічних процесів як головної та загальної умови зростання добробуту людей; рівень доходу працівників бюджетної сфери та тих, хто потребує соціального захисту;

рівень фінансового забезпечення охорони здоров'я, освіти, культури та інших сфер життєдіяльності людей, ступінь розвитку яких визначає рівень суспільного добробуту у країні.

Результати аналізу формування доходів Державного бюджету країни за 2018-2022 рр свідчать, що у структурі доходів бюджету основне місце займають податкові надходження. Для податкових надходжень до 2022 р. характерне стабільне зростання в номінальному вираженні (2018 р. – 986 млрд.грн, 2019 р. – 1070 млрд.грн, 2020 р. – 1137,7 млрд.грн, 2021р. - 1453,8 млрд.грн., 2022 р. – 1343,2 млрд.грн).

Стан економіки в 2022 році після вторгнення російської федерації мав великий вплив на формування доходів Державного бюджету України, коли падіння ВВП оцінюється на рівні 30,4 відсотка, що є найбільшим падінням за роки незалежності. На підприємствах майже всі видів промислової діяльності відбувається скорочення прибутку порівняно з аналогічним періодом 2021 року в середньому від 60% в добувній промисловості до 20% в харчовій промисловості.

Структура доходів державного бюджету упродовж 2018-2022 рр. залишалася практично однаковою. Так, податкові надходження продовжували домінувати над іншими надходженнями доходів бюджету і коливалися в межах біля 80%. Виключенням тільки став 2022 рік, коли відбулось повномасштабне вторгнення в Україну. Доходи Зведеного бюджету України збільшилися з 30,4% ВВП у 2021 р. до 45,8% ВВП у 2022 р. Але це відбулося за рахунок іноземних грантів, які сформували суттєву частину доходів бюджету у 2022 р.

Основними бюджетоформуючими податками залишаються податок на прибуток підприємств, податок на додану вартість та акцизний податок. Протягом 2015 – 2021 року відбувається зростання доходів Державного бюджету України від податку на прибуток підприємств. Так протягом цього періоду часу надходження податку на прибуток підприємств зросли з 39,1 млрд.грн. до 147,8 млрд.грн., тобто майже в 5 разів. Але в 2022 році знову

відбувається скрочення надходжень від податку на прибуток підприємств. Це пов’язано з зупинкою усіх зовнішньо-економічних операцій через ділянки українсько-російського та українсько-білоруського кордонів, суттєве падіння економіки та ділової активності платників податків; руйнування нафтопереробних заводів, металургійних комбінатів, інфраструктурних та енергетичних об’єктів.

Надходження до Державного бюджету України від податку на до¬дану вартість протягом 2015-2021 рр. зростало з кожним роком в середньому на 25%. Набільше зростання відбулось у 2021 році на 33%. Це пов’язано з тим, що у 2021 році відбулось поступове відновлення економічної активності після послаблення карантинних обмежень, що діяли через пандемію коронавірусу. У 2022 році відбулось скорочення надходжень ПДВ на 23%. Крім загального зниження рівня ВВП на скорочення надходжень вплинули тимчасове призупинення роботи системи автоматичного відшкодування ПДВ; надання права фізичним особам – підприємцям та юридичним особам перейти на спрощену систему оподаткування, обліку та звітності зі сплатою єдиного податку за ставкою 2 відсотки; тимчасове запровадження ставки ПДВ у розмірі 7 відсотків та зниження ставки акцизного податку на основні види пального.

Основним джерелом покриття бюджетного дефіциту є державний кредит. Протягом останніх років щорічний дефіцит державного бюджету у розмірі, який не перевищує законодавчо встановлені межі (у розмірі 3 відсотки прогнозного номінального обсягу ВВП) покривався за рахунок внутрішнього та зовнішнього державного кредиту. У 2022 році був затверджений державний бюджет із граничним обсягом дефіциту державного бюджету у сумі 1497,2 млрд грн, або 31,7 відсотка прогнозного обсягу ВВП. Основним джерелом отримання фінансових ресурсів, необхідних для фінансування державного бюджету у 2022 році, були державні внутрішні та зовнішні запозичення. У цілому за 2022 рік державних запозичень здійснено на суму 1309,1 млрд гривень.

Разом з тим, формування доходів державного бюджету потребують удосконалення. Так, подальшого вдосконалення потребує система оподаткування рентних платежів, екологічного податку та деяких інших податків, які згідно з новою бюджетною класифікацією належать до податкових надходжень.

Крім того, подальша робота з удосконалення Податкового кодексу України потребує комплексного підходу, який має включати узгодження податкового та митного законодавства (прийняття Митного кодексу України, робота над яким триває), проведення пенсійної реформи (поступове зменшення розміру єдиного соціального внеску сприятиме легалізації реальної заробітної плати), забезпечення партнерських відносин між платниками податків та контролюючими органами (формування нової податкової культури, зручних та зрозумілих умов для практичного застосування Податкового кодексу України), реалізації судової реформи тощо.

Одним з факторів отримання надходжень до бюджету є значний рівень тіньової економіки, що частково пояснюється істотним навантаженням на заробітну плату - платежі на соціальне страхування, що спонукає до зростання обсягів заробітної плати в неофіційній економіці та неофіційній зайнятості на ринку праці.

Контроль за належним виконанням бюджетно-податкового законодавства, якісне проведення економічних реформ, забезпечення зайнятості населення, стимулювання економічного зростання за рахунок удосконаленої бюджетно-податкової системи та процесів детінізації економіки забезпечать сталу мобілізацію коштів до дохідної частини бюджетів усіх рівнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В.Л. Західна фінансова думка про природу державних фінансів // Фінанси України. – 1996. – № 9. – С.21-25.
2. Базилевич В.Д., Баластрик Л.О. Державні фінанси. – К: Атіка, 2005. – 368 с.
3. Боргові тренди [Електронний ресурс]. – https://zn.ua/ukr/macrolevel/borhovi-trendi.html – Назва з екрану.
4. Буковинський С.А., Комаров В.А. Бюджет розвитку та пріоритети бюджетних інвестицій // Фінанси України. - 2007. - №9. – с. 3 – 20.
5. Буряченко А.Є., Палій М.П. Удосконалення фінансового механізму місцевих бюджетів // Фінанси України. – 2003. – № 8. – С.13-18.
6. Бюджет і фінансова політика України / А.О. Єпіфанов, І.В.Сало, І.І.Д'яконова. - К.: Наукова думка, 2000. - 304с.
7. Бюджетна політика у контексті стратегії соціально-економічного розвитку України: У 6т. / Редкол.: М.Я. Азаров (голова) та ін. – К.: НДФІ, 2007. – Т.2: Соціальна спрямованість бюджетної політики/ М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, Е.М. Лібанов та ін. – 376 с.
8. Бюджетний кодекс України: закон, засади, коментар / За редакцією О.В. Турчинова і Ц.Г. Огня. – К.: Парламентське вид-во, 2005. – 320 с.
9. В. Геєць "Бюджетна політика в Україні: проблеми і перспективи" Дзеркало тижня №5 від 7 лютого 2008 року.
10. Василик Д.О. Бюджетний механізм в управлінні економікою // Фінанси України – 2000. - №9.
11. Василик О.Д. Державні фінанси України: Підручник. – К.: Центр навчальної літератури, 2005. – С.608.
12. Василик О.Д., Павлюк К.В. Державні фінанси України: Підручник. – К.: НІОС. – 2005. – 608с.

13. Витте С.Ю. конспект лекций о государственном хозяйстве. 3 изд. – СПб, 1894.- с.22
14. Гайдуцький П.І., Подолева О.Є. Фінансування соціальної політики. - К.: УАДУ, 1995. - 71 с.
15. Галушко А.С. Формування державного та місцевих бюджетів в умовах трансформації економіки // Фінанси України. – 2004. - №5. – с. 51-57.
16. Геєць В. Соціогуманітарні складові перспектив переходу до соціально орієнтованої економіки в Україні // Економіка України. - 2003. - №1.- с.4-11; №2. - С.4-12.
17. Годованець О. Податкове регулвання інвестиційної діяльності як фактор економічного зростання // Світ фінансів. - №1. – 2011.
18. ДФС: У 2017 році до зведеного бюджету надійшло 841,1 млрд. гривень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ch.sfs.gov.ua/media-ark/news-ark/321942.html. – Назва з екрану.
19. Доходи бюджету України 2023 [Електронний ресурс]. – https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/income/ – Назва з екрану.
20. Доходи зведеного бюджету України [Електронний ресурс]. – https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/cons/income/ – Назва з екрану.
21. Інформація щодо виконання Державного та Зведеного бюджетів України [Електронний ресурс]. – https://mof.gov.ua/uk/current-year-budget-information – Назва з екрану.
22. Заблоцький Б.Ф. Методологічний підхід до моделювання регіонального розширеного само відтворення // Регіональна економіка. – 2001. – № 3. – С.26-35.
23. Зайчикова В.В. Місцеві фінанси України та зарубіжних країн. – К.: НДФІ, 2007. – 299 с.

24. Закон України «Про Державний Бюджет України на 2017 рік» від 21.12.2016р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1801-19.
25. Закон України «Про Державний Бюджет України на 2018 рік» від 07.12.2017р. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2246-19.
26. Запатріна І.В. Бюджетний механізм економічного зростання. – К.: Ін-т соц-екон. Стратегій, 2007. – 528 с.
27. Зятюк Сергій Онлайн карта податків [Електронний ресурс]. – https://24tv.ua/business/hto-de-skilki-platit-ukrayini-zapustili-onlayn-ukrayina-novini_n1722267 – Назва з екрану.
28. Інформація про щомісячні надходження податків і зборів (за видами згідно з кодом бюджетної класифікації, у галузевому та регіональному розрізі) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://sfs.gov.ua/datasets.php?d=DFS20180221080138. – Назва з екрану.
29. Карпінський Б.А. Фінансова система: Навч. посіб./ Б.А.Карпінський, О.В.Герасименко.- К.: Центр навч. літ., 2003.- 184 с.
30. Кириленко О.П. Фінанси. – Тернопіль.: Економічна думка, 1999. – 163 с.
31. Конституція України // Закони України: В 11 т. – Верховна Рада України. Інститут законодавства. – К.: 1997. – Т. 10 – с. 3 – 41.Закон України “Про бюджетну систему України” // Закони України: В 11 т. – Верховна Рада України. Інститут законодавства. – К.: 1996 р. – Т.1. – с. 48-70.
32. Кравченко В.І. Місцеві фінанси України. – К.: Знання, 2000. – 487 с.
33. Кравченко В.І. Фінанси місцевих органів влади в Україні. Основи теорії та практики. – К.: НДФІ, 1997. – 276 с.
34. Крупка М. І. Фінансово-кредитний механізм інноваційного розвитку економіки України / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка.

— Л. : Видавничий центр Львівського національного ун-ту ім.Івана Франка, 2004. — 607с. — ISBN 966-613-042-4.

35. Лапішко М.Л. Основи фінансово-статистичного аналізу економічних процесів. – Львів: Світ, 1995. – 328 с.
36. Леоненко П.М. До історії української фінансової думки // Фінанси України. – 2000. - №9. – с. 6-17.
37. Луніна І. Місцеві бюджети України: Пошук нових підходів до проведення реформ.// Економіка України. – 1999. - №3. – С.31-41.
38. Лютий І.О. Новітні тенденції розвитку фінансової системи держави // Фінанси України – 2007 р. - №5. – с.24-30.
39. Льовочкін С.В. Макрофінансова стабілізація в Україні у контексті економічного зростання: Монографія. – К.: Наша культура і наука, 2006. – 432 с. – Предм. –ім. пок.
40. Нікбахт Е., Гроппелі А. Фінанси / Пер. з англ. В.Ф.Овсієнка та В.Я. Мусіс. -К.: Вік. Глобус, 1992. -383с.
41. ОВДП-тренди [Електронний ресурс]. – https://zn.ua/ukr/macrolevel/ovdp-trendi.html – Назва з екрану.
42. Опарін В.М. Фінанси (загальна теорія): Навч. Посібник. – 2-ге вид., доп. і перероб. - К.: КНЕУ, 2007. – 240 С.
43. Онищук Ігор Аналіз виконання державного та місцевих бюджетів за 9 місяців 2022 [Електронний ресурс]. – https://decentralization.gov.ua/en/news/15748 – Назва з екрану.
44. Основи економічної теорії / За ред. Мочерного С.В. – Тернопіль: АТ “Тарнекс”, 1993. – 688 с.
45. Основи економічної теорії: політекономічний аспект / За ред. Г.Н.Климка, В.П.Нестеренка - К.: Вища школа - Знання, 1997. - 743с.
46. Оценка эффективности использования бюджетных средств в части расходов на оказание бюджетных услуг / Березднвина Е.В.,

Елисеенко В.Ф., Жулин А.Б., Сивашева Н.М. – М.: Издательский дом ГУ ВШЭ, 2009. – 84 с.

47. Павлюк К.В. Фінансові ресурси держави: суть, склад, структура // Фінанси України. - 1996. - №2. – с. 16 – 24.
48. Пигу Артур Сесил. Экономическая теория благосостояния: Пер. С анг. – М.: Прогресс, 1985. –Т.1. –512 с.
49. Податкова система України. / За ред. В.М. Федосова. – К.: Либідь, 1994. – 464 с.
50. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-УІ [Електронний ресурс]. - Режим доступу: WWW.RADA.GOV.UA
51. Политическая экономия: Словарь./Под ред. О.И. Ожерельева и др. – М.: Политиздат, 1990. – 607 с.
52. Полозенко Д.В. Міжбюджетні взаємовідносини – складова механізму випереджаючого економічного розвитку // Економіка України. - 2004. - №2. - с. 19 - 22.
53. Полозенко Д.В. Фінансова глобалізація та її можливі наслідки // Економіка України. – 2005. - №7. – с.12-16.
54. Полозенко Д.В. Фінансова політика перехідної економіки // Фінанси України. – 2000. - №8. – с. 3-11.
55. Полозенко Д.В., Іваницький Д.О. Добробут і його фінансове забезпечення // Фінанси України. – 2007. - №10. – с. 28-35.
56. Проблеми податкового регулювання і планування податкових платежів: наук. вид. / Ю.Б. Іванов, О.М. Тищенко, К.В. Давискіба, В.В. Карпова, Л.М. Карпов, І.А. Сєрова. - Х.: ХНЕУ, 2006. -240 с.
57. Проблеми розвитку податкової політики та оподаткування : монографія / за заг. ред. проф. Ю. Б. Іванова. - Х.: ВД «ІНЖЕК», 2010. – 448 с.
58. Прогнозування макроекономічних наслідків упровадження Податкового кодексу України / за ред. Ф. О. Ярошенка. - К.: ДННУ “Акад. фін. управління” 2010. - 368 с.

59. Розпутенко В.І. Податкова політика і економічні реформи. – К.: Либідь, 2010. - 354 с.
60. Романюк Юрій ДОХОДИ ЗВЕДЕНОГО БЮДЖЕТУ ЗА 2021 РІК Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mof.gov.ua/uk/download/page/4023 – Назва з екрану.
61. Сердюк І.Г. Непряме оподаткування операцій з нематеріальними активами // Фінанси України. - 2008. - №8. -С.25-31.
62. Слухай С.В. Фінансове вирівнювання на рівні територіальних громад – досвід ФРН. // Фінанси України. – 1999. - №5. – с. 42-53.
63. Соколовська А.М. Податки та їх вплив на макроекономічні процеси в Україні // Фінанси України. - 1996. - №7. – с. 105 – 114.
64. Система оподаткування та податкова політика : навч. посіб. для вузів / В. Б. Захожай [та ін.]; за ред. В. Б. Захожая, Я. В. Литвиненка. - К.: ЦНЛ, 2006. - 465 с.
65. Управління доходами бюджету та напрямки його вдосконалення в Україні– К. : Знання-Прес,2009. – 415 с.
66. Управління державним бюджетом : підручник / Ф. О. Ярошенко (кер. авт. кол.) та ін.; за заг. ред. М. Я. Азарова. - К.: Зовнішня торгівля, 2010. - 816 с.
67. Федосов В., Опарін В., Сафонова Л. та ін.; Бюджетний менеджмент: Підручник. За заг. ред. В. Федосова. – К.: КНЕУ, 2007. – 864 с.
68. Федосов В.М. Проблеми розбудови податкової системи України // Фінанси України.-2011. - №2. –С.15-19.
69. Фоменко К.О. К нам пришел налоговый инспектор. – Одесса: ОГЭУ. – 2010. – 283с.
70. Чугунов І. Я., Лондар С. Л Фінансово-бюджетні відносини: аналіз тенденцій розвитку в умовах трансформації економіки / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. — К.; Л. : Компанія "Аліот", 2008. — 203с. — Бібліогр.: с. 115-119.

71. Чугунов І. Я. Бюджетний механізм регулювання економічного розвитку / Міністерство фінансів України. Науково-дослідний фінансовий ін-т. — К. : НІОС, 2006. — 488с. : рис. — Бібліогр.: с. 378-405.
72. Єфименко **Т**. І. Податковий кодекс України як перший крок на шляху реформування вітчизняної податкової системи / Т. І. Єфименко // Фінанси України. - 2010. - № 12. - С. 3-11.
73. Юрій С. І., Бескид Й.М., Бюджетна система України: Навчальний посібник – К.: НІОС, 2008. – 400 С.
74. Юрій С.І., Бескид Й.М. Бюджетна система. – К: Таксон, 2005. – 256 с.
75. Якубовський М.М., Бабич Л.М. Податковий кредит як джерело інвестиційних ресурсів // Фінанси України. - 1996. - №10. -С.67-72.